CHUNGIYI: ERAMOREN KHENTSA ECHYU ENIOTO (Vol. II)

(Lotha Naga Poetry of the Forefathers Vol. II)

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Erenchoeden (Editors):
Abraham Lotha
Nyanthüng Stephen Y. Ezung

Lotha Academy
Wokha: Nagaland

Copyright © 2026, Lotha Academy
Kako shilo ejüo topvü elan hoi khiala. Lotha Academy thüngi na lanchi ńkhiv ji kako shilo erancho osi yiren jiang khichei thamana ńtsütsache.

All rights reserved. No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means – electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise – without the permission of the copyright owner.

EJÜO JIANG (Contents)

1. Tsüngiki Yantsso Khen
2. Ngaro Chücho Pvüsü Olüpi Theyicho
3. Nzanta Poni Ngaro Vanathüng Eloe Ji Chüisücho
4. Echüli Vantamo Pisünglao (Ngaro Soko Ńyu Na Chücho)
5. Otsoe Na Opo Tae Nungrathokcho
6. Eüng Ji Na Orapvü Ji Orü Lüngthae Tssothokhungcho
7. Süpen Thera Nsükacho Motsü
8. Shantio Lona Omi Phongcho
9. Yenchemo Motsü
10. Onshompoe Echü Züngtacho
11. Eboe Nchyua Na Chümpvüi Nzana Vansi Lüngthacho
12. Ngaro Oyo Shiro Ńyuv Chücho
13. Onjeni Hati Ralo Jowotacho Ora Na Yencho
14. Onshompoe Lo Nchyua ji Orü Lona Chücho
15. Kopanga Osi Mbo Tsolo Tiza Motsü
16. Manthüngo Onjeni Motsü
17. Tsokhying Ji Oson Epying Pia Oki Tssoyicho
18. Khyingroe Tsüka Na Mbo Ki Küpo Eloe Engathüng Loroe Ji Chücho
19. Chümpo Khyingroe Opvü Na Oki Tsachocho
20. Khyingroe Tona Loroe To Nzantacho Tolia Oni Ji Lümbüm Ejü Yi Ńthyutachecho
21. Nchyua Ji Na Mbo Shom Yentsae Ji Engacho
22. Khyingroe Tsükana Loroe Engacho Motsü
23. Tsüngiki Mhenkitongo Rülüm Opong Zacho
24. Hayili Khyingroe Jina Mbo Lomya Thüngi Tsoengi Nzan Eyilocho
25. Nrio Na Nsüngbeni To Tsa Loroe Nzancho
26. Lümdenshan Motsü
27. Eloe Tsüka Na Eboe Zerüpa Ńvanicho
28. Eboe Ji Orü Na Chücho Okiwoe Ńkholancho
29. Phyalu Ńmhona Ha Ralo Wocho Orü Na Chücho
30. Eboe Jina Mbo Eloe Chüthako Ji Hungata Nungracho
31. Onyeni Motsü

NTYUKA

Kako shi jo Chungiyi: Eramoren Khentsa Echyu Enioto (Vol. II). Enhünga Nagaland University lo Undergraduate ekhae jiang na MIL Lotha Yi ji Semester eni lo khatav benkathaka. Epayalo New Education Policy ephanina, tara tssoa na, MIL Lotha Yi ji Minor Course tsükona Semester mezhü lo ekhae jiang benthokvü. Osi ochyu ovüngi jo MIL Lotha yi ji Honors Course ekhiv tsükona Nagaland University na é lanchia yiv. Hojito sükying Lotha Yi tsükona sükying mmhona yiana, ekha kako ethelan liv. Shiang nchüma hungchi lia Chungiyi: Eramoren Khentsa Echyu Enioto (Vol. II) ji methakala.

Chungiyi Khentsa kako enioto shilo jo Khentsa jiang Tsüngiki yan lona khicho. Ete Lotha na mmha lia, Eramo Chonbemo Kikon, GB, ombó Tsüngiki yamo osi mbo na onte yamo Khentsa jiang enhünga jana mmhona ntsio ji tsükona mbo thüngi jonjia Khentsa shiang erani YouTube lo ha nná kako lona ha to methaki chiyithokala. Eramo Chonbemo Kikon na Lotha jüli lo mbo ntsinran jiang échinhyao ji tsükona Lothatsü thong tssoa elümoto montsso mbo piala.

Kako shi etümesü ji benchethokvü tsükona, Nyanthüng Stephen Ezung na emhoktha ezüp khia video jiang ha khi, elani Khentsa jiang ha topvü to merüka erani, yichak jiang, nna yilan eroro tona ntssenina to ekhae jiang engathethokvük tsükona mbo na elümoto sanga elhi tssocho. Mbo ha elümoto montsso piala.

Kako shi jo vonseka sekachio ji (tone mark) theta erancho. Kako shi jo erancho kako shi toná audiovideo to YouTube lo ha to tssotsüchoka. Chungiyi jiang kvüto tsav sana YouTube lo zesi mmhona okhen ji tsao tssoa engae khitale. Khentsa video jiang jo shilo zetale (for all the Khentsa videos, please go to https://www.youtube.com/@Khentsa-m5f

Elhi shiang topvü yuta epen lo tssocheta Potsow na olan ésoa étssochethoko ji tsükona Potsow montsso piala.

Okhao tssoa, Lotha kyonden osi opvü tssoa ekhaeden tona püngnoeden to jiang na mmhona kha yani Lotha okhen-oyi osi jüli ji tsükarankata yithokvü tsükona nocho nte pia kako shi chiyithokala.

Lotha sükying mmhon tsükona randana evamo,

Fr. Abraham Lotha, PhD
Kipvülen (President), Lotha Academy

1. TSÜNGIKI YANTSSO KHEN

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Emüngyanti Tsűngiki yan rürűkavüo
E na nongo yímyathüng shompo eni
Tsüngiki yan rürűka lo hi khéroe khi meta chani zetale
Assam meta chánchamo phonglanro ji tssócho sale
Eng chiró, erhe lan ha chánchan khamo phúnglanro ji tssócho sale
E na toka shómpo eni khólani khi, Yan khyingroe khéntai khi
Pfüchiramo sónhyasi, Tsüngiki yan rürűka lo hi khérotale
Ezung khyingro Nongsathüng na Lűmoro ji tsónphoe khi
Yanthan pvüti mhomo, Singphi khyingro tajo kűma na tssophoe khi
Randantemo Tsüngiki lo Rantsü otssü mhayi to rándana
Tsüngiki lo yán khyingroé mhomo búkchei khi Pikfü lüm to rándana
Yamo loro mhomo búkchei khi oyan lüm to rándana
Tsüngiki lo ntsinrango búkchethokvü rándana
Hungjan-rüjamo ha búkchethokvü rándana
Evo erango ha búkchethokvü rándana
Tsüngiki lo tsungrümo ha búkchethokvü to rándana
Tontüng ori zalancheo ha búkchele to rándana
Sotsü opong ámong oponi na rhü to rándana
Mmhorü pong píkfü oponí na rhü to rándana
Worantsamo ámong oponi na rhü to rándana
Tontüng orü pikfü oponí na rhü to rándana
Emüngyanti Tsűngiki yan yanpvü yánramo küma yithokvü to ha rándan

Yichak jiang

1. nongo yimyathüng : khyochepanthüng, khoropanthüng
2. kheroi : chungrocho/chungoa
3. chanchamo : omhyik na hüngjamo ji
4. khentai : jatai/methaktai/nzo tssoe
5. tsonphoe : lanka chonchidemo ji, oyan tsonphotemo ji, ero jiang tsona, pempok jiang tsoni sia, ero jiang lepok na tsoni sia
6. worantsamo : kyon eküm na erüm jiang
7. evo erango : ratssen, evoerang
8. tsungrümo : zükho-zülang, tsoyotsorü kyon
9. tontüng : jithüng jithüng/tssüka
10. amongi : yanjoi ekümrüm yantso yanyuphen meta jiang tsala
11. rhü : nkachoa/ekoni na yia
12. pikfü : yantssa/oyan tssai

2. NGARO CHÜCHO PVÜSÜ OLÜPI THEYICHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Echü open échü lilan tónga tya
Nina tyasü kíyi nipvű na ńzo
Nina tyasü kíyi nipó na ńzo
Echü open mű̃ngsüng osü sháphia tyáva sala
Echü open süngro rümpüm kónphia tyáva sala
Echü open éshong kivü pháphia tyáva sala
Echü open étsü laküp khóphia tyáva sala
Echü open échü otssü shái khi eni la tya
Echü open echü soko shái khi eni la tya

Yichak jiang

1. open : ngaro
2. shaphia : osi shapia vana je
3. phaphia : tssüngphia/sephia
4. konphia : tsüphothok mekana terithok to konphio ji
5. khophia : tongphia/ osü ji khopia eng phia
6. eni : ejicho ji

Khentsa Eroro

Echü open échü lilan tónga tyava sa
– echüi ngaro ji echüli olan tónga tya la

Ni na tyasü kiyi nipvű na ńzoe la
– ni na tyalia nipvü na ni ńzoyi

Ni na tyasü kiyi nipó na ńzo la
– ni na tyalia nipo na ni ńzoyi

Echü open mű̃ngsüng osü sháphia tyáva sala
– ocho ngaro ji osü shaphia tya la

Echü open süngro rümpüm kónphia tyáva sala
– ocho ngaro rümpüm konphia tya sana

Echü open éshong kivü pháphia tyáva sala
- ocho ngaro kivü phaphia tya sana

Echü open étsü laküp khóphia tyáva sala
– ocho ngaro laküp khophia tya sana

Echü open échü otssü shái khi eni la tyava sala
– echüi ngaro ji otsü shai enilia tya

Echü open echü soko shái (chani) khi enilia tyava sala
– echüi ngaro ji soko chani enilia tya

Ntssenina
Nkolo eramoli (eramoreni) ngaro eloeroro ńkhyochehamvü chüisio ji tsükona opvüpo na ngaro ji nzana olüpi ngaro ji pvüsü theyia shothecho, tolia ngaro ji mon jijo mbo pvüsü ji okyo lo yikae ńyichev echüli lani na tya vanisicho. Eramoreni jo Tiyi phonglan shijo echüli to tsatacho osi Yanthamo yan zethechi nongrü süren jiang jo echüli lan to tsatacho. Hoto etsso ji tsükona eramoli yanthamoi nchyua na oli lo wona ngaro elüm tya zo zo to tsso ji tsükona nchuka lo jo mbo na litssae owo zethechile ngaro pvüsü okyo lo yikai licho hungcho, jitsükona mbo na pvüsü ji owo khichoe likoe vayicho tole jisüi jo ngaro ji ńtyav sicho. Jitsükona olüpi jo pvüsü ńtheyitav sicho to eramoren na yijakta rocho.

3. NZANTA PONI NGARO VANATHÜNG ELOE JI CHÜISÜCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Eüng:
Rhontüng ni ha nchüng ethan éni pyontacho meka ena
Moya tssüpong táro shantao ha chüa kíla ena
Tontüng orü táro erhómo ha chüa kíla ena
Rantssü otssü pikfü sorémo ha chüa kíla ena
Sükying onong hápo soremo ha chüa kíla ena
Tae tyasü kíyi penro tyáthata ka
Sese na la kíya penro ejümkata

Eboe ji na janlan:
Rhontüng ni ha kíya penro jo ena
Züki tajo ńkhokav ní yana tsae lato
Echü soko yeni hansi
Echüli móni na eng etsso lántyu lo
Kiya penro lányi lo joró le, rhontüng

Yichak jiang

1.	moya tssüpong	: mangsü, tssüro
2.	erhomo	: tatsüngo ji, osi ji lümpchak rhona
3.	pikfü	: oyan tssa, oyanjo
4.	soremo	: otssü son ranki rena tsso ji
5.	lantyu lo	: meta ntssom, tongtyu lo
6.	lanyi lo	: olani na oro so ji/soa
7.	ena	: shijo eran yijak

Khentsa eroro
Eüng: Rhontüng ni ha nchüng ethan éni pyontacho meka ena
-Rhontüng nchüng eni ethan oyam ńpyontaphen pyontacho meka

Moya tssüpong táro shantao ha chüa kila ena.
-ekyoe kyon jiang mpito chüaka

Tontüng orü táro erhómo ha chüa kila ena
-Orü ekyoe kyon jiang mpito chüaka

Rantsü otssü pikfü sorémo ha chüa kila ena
-Otssü son jo pikfü renchukchia elio kyon jiang mpito chüa ka

Sükying onong hápo soremo ha chüa kila ena
- longzü oki hapo renzhüa chümi vao kyon jiang tssolia chüaka (*longzü jo oso lümchak marü theta khümi hana oyí chümo ji tsükona sükying olong/onong to tsala)*

Tai tyasü kiya penro tyáthata ka
-Totai tyasü eni ngaro ji tyalanga ka

Sese na la kiya penro ejümkata
-Tssüsoa rheyi ngaro ji ejümkata

Eboe ji na janlan:
Rhontüng ni ha kiya penro jo ena
Züki tajo ńkhokav ni yana tsayi lato
-Rhontüng eni ngaro ji chüi ni yana tsaka

Echü soko yeni hansi
- echüi soko yeni hansi

Echüli móni na eng etsso lántyu lo
- eng etssolo echüli lan lantyu lona

Kiya penro lányi lo joró le rhontüng
-eni ngaro ji oro soa rhontüng

Ntssenina
Eramoli tsüngon motsünga lo ompoi ji elüm nzanta vanta vancho eloe ji na kvüthüng ngaro hani kvüthüng ngaro vancho sana hoji tsüngono eloe ji chüisicho. Jitsükona orapvü na elüm nungra mbo eloe chüthako ji tae nchüma eloe ji lüpi yipa tya tai mongsi mbo ngangiro yipkachi elio jijo mechoi sicho. Eboe jina elüm nshütheta nungra tyao ji tsükona mbo ji olüpi na shanlan motsünga yipthei sicho. Jithüng eloe ji mon ji na omüngi na mbo ezocho, “rhontüng eni ethan pyontacho meka, moya tssüpong taro shanthao ji samona chüa ka, orü longthai ekhyoekhüng jiang samona chüa ka, epying eli tssü oson jo pikfü rhüchukchi vao jiang samona chüa ka, oyam ńpyontaphen eni ethan echü lona pyontacho meka tai tya si eni ngaro ji tyalangaka phanti rhowo ejümkata to ezocho.” Kvüthüng eboe jina phanti ngaro ji nchümchei yana rhowo zecho sana ngaro jijo tyalangi chüthakcho. Jitsükona eboe jina mbo eloe chüthako ji okheni na ezolancho, “eni kiya penro ji chüi olani tya tsa ka echüli lani eng etsso tungtyu lona oro nhyaki sosi yile” to eloe ji ezocho eramoren na motsü rüta rocho.

4. ECHÜLI VANTAMO PISÜNGLAO (NGARO SOKO ŃYU NA CHÜCHO)
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Echüli vántamo Pisünglao, Jüngkűmrhonio
Kiya penro züki tajo ńkhokav tsáe lato
Kherüm tssoa füfo opong chűki khi rűmicho küma ena
Kherüm tssoa sénthan opong chűki khi rümicho küma ena
Ena hoji nte na khisi
Oyan yuphen chonjen jü ji ti yuthok na
Nte yuphen nongró jü khyokhyo to ji yuthok lé ena

Yichak jiang
1. ńkhokav : ńyuhan
2. kherüm : echüi ji khelo oying esüa ntssükayio ji
3. rümicho : ntssükayicho
4. chonjen jü : ojü elüm nmemo jiang
5. nongro jü khyokhyo : longro/nongro jü jo elüm rüprüpa ntssünga mhona la

Khentsa Eroro
Echüli vántamo Apisünglao, Jüngkűmrhonio
-Echüli lan enhyang Apisünglao tona Jungkümrhonio

Kiya penro züki tajo ńkhokav tsáe lato
-A ngaro ji ńkhyocheham echüli tsaka

Kherüm tssoa füfo opong chűki khi rűmicho küma ena
-Füfo opong chüki okhe rümichoka ena

Kherüm tssoa sénthan opong chűki khi rümicho küma ena
-Senthan opong chüki okhe rümichoka ena

Ena hoji nte na khisi
-Kherüm ji nte na khisi

Oyan yuphen chonjen jü ji tiyuthok na
-chonjen jü yantaro yuphen tiyuthok na

Nte yuphen nongró jü khyokhyo to ji yuthok lé ena
-Nte yuphen ojü ntssüngvü yuthokta khe

Ntssenina:
Nkolo eramoreni jo kvüthüng kyon chüa sana echülí ojü shí yua yithokvü kilato echüi ji khe lo yoko kai okhe lo phongtheyisi juthesicho *(jijo okhe rümio ji tsala).* Osi echülí ojü jijo echüli vantam jiang thüngi shí yua yicho to longtsüta rocho. Tsüngon motsünga lo ngaro züki ńkhokahamvü (yichaki na ńkhyoche hamvü) chüi sicho tolia opo jo ejüelii tsso ji tsükona mbo ngaro ji senthan yoko tona füfo yoko to kai ngaro ji khe lo phongthesi juthesicho. Tokhatolia opo jina wonkyuo ji tsükona echülí vantam jiang thüngi okheni na ezocho, "Echüli vantam Apisünglao tona Jüngkümrhoni, ngaro ji ńkhyochev chüi echülí tsaka osi okhe lo senthan yoko tona füfo yoko to kai okhe rüma tsaka, kherüm ji nte na khisi echüi jü chonjen jü oyam yuphen mekna nte yuphen ojü mhom a yuthokita khe" to echüli vantam jiang thüngi ezocho eramoren na okhen na denta rocho.

5. OTSOE NA OPO TAE NUNGRATHOKCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa:
Ena nongo yímyathüng
Kiya opó chúngi lümbüm nshüyi le
Ena jükará ntsio tssoe
Moying oli phúnglan khana jóni khi ronsü na la éphana ńroa le
Tontüng orü phanyóa phana tóntüng orü ńrhona le
Sükyingo so phanyóa phana, sükyingo so ńlüngthale
Kiya penro tssűden to búka ha lichung therá kűmkhanale
Apo ni ha élan lani sükying khüma to ni khűmvü kíle ena
Elan lani Ngazo khümato ni khűmvü kile ena
E eki tseno mmha sükying ésotheyilé apo

Opo: Élan lani nte ki lo sűkying mmha sotheyiv jo
Yán longi nse lóng thera ji rhoni enota sanati tssov ka

Yichak jiang

1. nongo yimyathüng	: khyochepanthüng
2. chungi	: ochungi
3. jüka	: toka
4. ńrhonale	: ńtatsüngo ji
5. lichung thera	: chüo ji, echüli
6. tssüden	: oden/kholok, khosha
7. erani	: ora elongi
8. kyara	: otssüng ekyon lo ora ori rheo jiang
9. opvű	: otssüng tssürophen ji tsala
10. nse long thera	: thera olan motsünga

Khentsa Eroro
Ena nongo yímyathüng
-Ena nongothüng

Kiya opó chungi lümbüm nshüyi le
-Apo chungi lümbüm tssatsoyi nungrathokcho

Ena jükará ntsio tssoe.
- Ena to tssosi sijó

Moying oli phúnglan khana jóni khi ronsü na la éphana ńroa le
-oli jo phonglan khana jon lia otssok ńrichoala

Tontüng orü phanyóa phana tóntüng orü ńrhona le
-Orü phana monglia orü ńlongthatala

Sükyingo so phanyóa phana, sükyingo so ńlüngthale
-Esang ezüp khia oso phana monglia oso ha ńlüngthatala

Kiya penro tssűden to buká ha lichung therá kűmkhanale

-Otsoeoro ha vanlia chürakhani siala

Apo ni ha élan lani Sükying khüma to ni khűmvü kile ena
-Apo elani Sükying khüma to ni yikrachia vamka

Elan lani Ngazo khümato ni khűmvü kile ena
-Ngazo khümato ni yikrachia vamka

E eki tseno mmha sükying ésotheyile apo
-A ki ha sükying mmha sotheyia árandania

Opo: Élan lani nte ki lo sűkying mha sotheyiv jo
-Ena elani nte ki lo sükying mmha nte sotheyilam jo

Yán longi nsü lóng thera rhoni enota sanati tssov ka
-oyan longi na nse long thera eki rhoni enota sanati tssov ka

Ntssenina
Eramoreni jo opvü-opo osi eramoi jo sükying esapvüiden tsso ji tsükona elüm yikrachi kyuchita rocho, osi onte na ete thüngi nungra ná ete sükying yisoala to püngnota rocho.

Eramoli (eramoreni) opo nchyua na otsoe tsonthi vancho. Opo jina emathatsünga mbo ngrao ji khyoche-rankümthokle nchuka tsüngono jo ngaro jina emhaekhüng tssoa opo ta jo opo na lümbüm chungi na jo elüm nungracho tolia otsoe ji mboti etsso ji tsükona opo na nchümcho, “A na nungra chocho mbo echi (sükying) mmhom meküma” to phyoa owo mbo tsokhying ji ezocho, “A tsoeyo ni na atacho khatolia a na nungra ná ni chi mmhom meküma ni ńnungrayia kana to ezcho.” Tolia opo lümbüm chungi na jo ńtssohungvü nchüma nungrao ji tsükona kvüthüng eboeroro ji khyoche-rankümi eloe soa vani oshom kholo theta yicho sana opo jo chüisicho. Jisüi jo mbo ekümo sükying ńlicho chancheta lanka topvü lo elüm mbo phothecho. Mbo na tsokhying tsolo buklia orenpüka lichung thera kümkhani sicho, mbo na ori phano wosi ori ntoki ori jiang chena monglia ori ńlüngthacho/ńmhacho, mbo na phonglan khana (elüm tsüphov) oli joni oli rülia tssokro mümro ronsü ńrocho, mbo na oso phano wosi oso ntoki oso jiang chena monglia sükyingo so ńlüngthacho /ńmhacho, elani mbo na ngaro ha vanlia vanpvü-vanpvü na lichung thera kümkhanisi to tsso ji tsükona mbo na elüm emhokelüma a ekümo jo ntio kvüto tssocho sükying heto ńlichoto to nchüma vanathüng nkolo mbo na nongothüng opo taí nungrathoko ji na a ekümo sükying mmha ńlicho saka to nchümchecho. Jitsükona mbo na nungra enhüngati lia apo thüngi sükying eniv ka to phyoa, “Apo Sükying khümato, Ngazo khümato ni khüm ka elani oyi aki lo ha sükying mmhaleto to árandania” to opo thüngi eyiloa ezcho. Tolia opo na chungi lümbüm nungrathako ji tsükona, “Eehüm! Otsoeyo enhüngati e na oyi sükying mmha ni sotheyia ni randaniv jo yan longi nse long thera rhoni enota sanati tssov ka” to otsoe ji ezocho (*Opo na müngyi tssoe/ müngitssoe ji oyi yena ngaro ji ezothokcho. Müng oyi tssoe/ müngitssoe – ocho na omüngi na echüi jiang thüngi yisanta vana sana jiang* tsala), ntiotssole nse long thera na jo kvüthüng ha yan longi na kümí thera ekiv sa mek, yichak jo kvüthünga ha lia opo na echü lona phantilani yuta yithako jiang ekilani mbo tsoe ji sükying randanilamvü jo ńtssocheo. Ji esüa eramoe na ézo jijo ete khen-oyi na tssovo etssophyo na tssovo kvüthünghalia opvü-opo osi eramoe sükying jo ńshika to, ntiotssole sükying jo echunga eshithakaná hoji eni khilamvü jo elüm ngontsünga to püngnota rocho.

6. EÜNG JINA ORAPVÜ JI ORÜ LÜNGTHAE TSSOTHOKHUNGCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Eboe: Rhontüng ni ha nti etsso ráshotheta mónga sana
Rhontüng ni ha nti etsso sónontheta mónga sana

Eloe: Rhontüng ní ha wothokvü sónontheta mónga kila
Rhontüng ni ha ni wothokvü ráshotheta mónga kila

Eboe: Ena toka rhóntüng na la nchüng tóntüng é nyimkina
E na hoji engasü, nchüng tsüngon rahóa kila
Ota tssosü évüngi ji tíwóyi sa
Onyu tssosü évüngi ji tíwóyi sa
Nta tssosü, mmhon tssosü éna zevü kíla ena

Eloe: Nchüng tsüngon rhóntüng na la tóntüng orü yarü kíshümro rhona tsáyila
Nti etsso ńvontsso na tsácho sana
Nti etsso ńhatsa na tsácho sana

Eboe: Rhontüng yikra ńhatsa na tsáe lato
Rhontüng yikrato ńvontsso na tsáe lato

Eloe: Rhontüng ni ha shánchothothokvü ni nyimchoka
Ni chüthokvü ni nyimcho alo
Shanchothaka órong shüí fűtong eying cháki sü
Shanchothaka pyapi shüi khi okholo rákata han

Yichak jiang

1. sonontheta	: oso rhona, oso nona
2. rashotheta	: ori phano ewov soko rüa/nsüngria
3. tontüng	: jithüng jithüng na, tssüka
4. nyimkina	: ńkhańzüo ji
5. rahoa kila	: ori phano wo ji/ nchüng rahoa ka
6. ota tssosü	: ata tssolia
7. onyu tssosü	: onyuden na tssolia
8. nta tssosü	: elüm tsükshia, ntalea, khünglia
9. kishümro rhona	: ori kvüri voni, khyoe
10. ńhatsa	: ńzako ji, ńnyamo ji
11. ńvontsso	: ovon ńntsso ji

Khentsa Eroro
Eboe: Rhontüng ni ha ntio etsso ráshotheta mónga sana
-Rhontüng (tsoengi) nino ntio kvüto tssocho ralo ewov soko rüa monga la?

Rhontüng ni ha ntio etsso sónontheta mónga sana
-Rhontüng (tsoengi) nino ntio kvüto tssocho ralo ewov oso nona monga la?

Eloe: Rhontüng niha wothokvü sónontheta mónga kila

-Rhontüng (tsorapvüi) ni ha ralo ni wothokvü oso nontheta monga ka

Rhontüng ni ha ni wothokvü ráshotheta mónga kila
-Rhontüng (tsorapvüi) ni ha ralo ni wothokvü soko rüa monga ka

Eboe: Toka rhóntüng na la nchüng tóntüng é nyimkina
-toka rhontüng na heto e ńkańzia ezerüpa tssona

Ena hoji engasü, nchüng tsüngon rahóa kila
-ena hoji enga si/ mbo yi ephanina nchüng tsüngono ralo wovka

Ota tssosü évüngi ji tí wóyi sa
-ata na ha a vüngi na ti wosale/a ti jokyim le

Onyu tssosü évüngi ji tí wóyi sa
--aka/tsoloyilo na ha a vüngi na ti wosale/a ti jokyim le

Nta tssosü, mmhon tssosü éna zevü kila ena
-orü ntale, laro tvü tssolia apoti na zalanchiv ka

Eloe: Nchüng tsüngono rhóntüng na la tóntüng orü yarü kíshümro rhona tsáyila
-nchüng tsüngon shilo a tsorapvü jina orü khyoe kvüri hansi tsa ka

Nti etsso ńvontsso na tsácho sana
-ntio kvüto tssocho ovón ńtsso na oyamoi tsacho to

Nti etsso ńhatsa na tsácho sana
-ntio kvüto tssocho ńnyan/ńhora na oyamoi tsacho to

Eboe: Rhontüng yikra ńhatsa na tsáe lato
---ntio kvüto tssochoto to vanle, rhontüng jo yikra lona ńnyan/ńhora na oyamoe tsacho saka

Rhontüng yikrato ńvontsso na tsáe lato
---ntio kvüto tssochoto to vanle, rhontüng jo yikra lona ovon ńtsso na oyamoi tsacho saka

Eloe: Rhontüng niha shánchothokvü ni nyimcho ka
-tsorapvüyo ayío ni ji ekhyoe ni kümthokvü ralo ewov ni zochoka/nungchoka

Ni chüthokvü ni nyimcho alo
-ńmhom nchümri lona ni chüthokvü ralo ewov ni zocho/nungcho meka

Shanchothaka órong shüí fűtong eying cháki süa
-enhüngo ni ha shanchothaka/khyothaka, orü khyothakcho ejoe na vana

Shanchothaka pyapi shüi khi okholo rákata han.
-enhüngo ni ha shanchothaka/khyothaka, orü khyothakcho ejoe na okho lo theta

Ntssenina

Nkolo kvüri khita echungreni jo ori elüm kyutao ji tsükona lilan sanathüng tssolia lilo ewo jiang na kyon ocho na ori lüngthathakcho sana jiang yani hojiang kyon jiang sülami tssoa woyi tssotacho ntiotssole kvütolyu sana lilani na ori ntoka saya ori lüngthathako kyon jiang khi onte shanjothokvü

tsükona. Hoto esüa kyon ocho na ori lüngthathakcho sana jiang jo elüm yikrachita ekhúng tssothokta osi kyon jo jiang tai esüa nchümta rocho.

Nchuka tsüngono poni vancho tsoengi jina ori khyothako kyon jiang jo kyon na elüm yikrachia ekhúng tssothokala to ntsio ji tsükona mbo tsorapvüi ha ori lüngthai tssothok hungcho ji esüa orapvü na ohüm-oli woathüng tsoengi jina oki mongi ntia orapvü ńtsithok na orapvü ha ralo wothokvü kilato rashotheta osi sonontheta mongcho. Kvüthüng orapvü na olilo wosi oyi mbo tsoengi jina elhia vamo jiang hungcho sana engacho, "Ni no ntiolyui to soko rüa mongala" to enga ná "Rhontüng ni ha ralo ni wothokvü to rashotheta monga ka" to ezo. Elani olilo wosi oyi mbo tsoengi jina elhia vamo ji hungi "ni no ntioylui to sononthetha monga la?" to enga ná "Rhontüng ni ha ralo ni wothokvü to etsso sonontheta monga ka" to ezo to tsso jina orapvü na mbo eng ji nchümri ji ntsijani phyocho, "Osi otsotso tsoengi na heto ényima ori phano é wothok hunga tssona e na ha khochev la" to phyoa toka otaiden na tssolia onyuiden na tssolia avüngi na ti wota sale *(yichaki na ochi na ha mbo ti tyochitale)* mhom tssochelia mekana ori ntav ntoklia a na a etssotssovka to phyoa ori ralo wocho. Tole mmhaküng na owo ori khyoe ori kvüri ji hana yicho tolia ori ji loroe tssoe siajo mbo na tara yikara ntia ńvontssov okiwoe yícho. Kvüthüng tsoengi jina mbo hungcho sana emathata ezocho, "Rhontüng jo ntiolyui ńvontsso osi ńnyantsa na yichoto tokhá rhontüng yikracho saka tolia enhüngo ni ha ori khyothaka osi shanjothaka enhüngo tsoyoa ori khyothakcho ephanina penri hansi vana, a na ni nyimo jijo mhom ni tssothokvü tsükona ka ni chüthokvü ni nungcho meka" to ezocho.

7. SÜPEN THERA NSÜKACHO MOTSÜ.

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Eyo kilo mongsü Tiyi Süngrolo eyo chankachi le
Nto jitata mericho sale
O merikhüngka to chungo ze lale
Longki Süpen kitsüo jina o mericho sale
Rhon la tola, mpong therá tssosü ena
Ochü opémo na ha ńrhonche la
Rhon la to la müngsüngo sű eranpémo lo shai kűmsanati rhónchev alo
Rhon la tola ejo lepók mhom lo chüki kümsanati rhónchev alo

Yichak jiang

1. chankachi : zekachia, chanchia
2. jitata : hetata, hojitata
3. longki : olong poni
4. kitsüo : ekitsüi lia, thera jiang ekitsüi lia, ekio ji
5. rhon : rhomo ji/tenmo ji / thera ji rhon na, tena
6. ochü opemo : ochina ha/ kyon ochina ha
7. chüki : ethangi khia/chüki khia
8. tssosü : tssoe sia/hojito tssoe sithaka je
9. sale : sala/saküma/ thera ji na mericho sakata

Khentsa Eroro
Eyo kilo mongsü Tiyi süngrolo chankachi le
-oki mongsü Tiyi süngrolo engophia zekachi le

Nto jitata mericho ato
-ntio na hetata merimeyang tssochoto to nchümcho

Merikhüngka to chungo zele
-merikhünga hungkachika to chungo zele

Longki Süpen kitsüo jina mericho sale
-longki/longrü lo ezao süpen thera jiang ekitsüi meria vancho saka

Rhon la tola, mpong therá tssosü ena
-thera ji rhoni khiv nchüm lia mpong thera saküma

Ochü opémo na ńrhon chei la
-kyon ochina ha ńrhoncheta la

Rhon la to la müngsüngo sű eranpemo lo shai khűmsanati rhónchev alo
-thera ji erhom jo osü mhom khi thasanati rhonchev alo?

Rhon la tola ejo lepók mmhom lo chüki khümsanati rhónchev alo
-thera ji erhom jo ejo lepok mmhom khi thasanati rhonchev alo?

Ntssenina
Eramoreni jo Tiyi enong shijo Nrüng to tsatacho, Süngro to ha tsatacho elani Echüli Kvü to ha tsatacho. Tiyi enongi meta shilo Süpen thera lio jiang jo mpung thera to phyota rocho. Süpen shijo opyon mhona ekio ji tsükona kyon topvü na müngyana jüpontala, tolia thera shi okhe tsükshi na kvüthüng otongi na rhónchoa sana ezhü-mpong ntav chiala to phyotacho, elani Süpen thera eki yutalo ezhü-mpong ntav roaná ocho na sana okhe tsükshi na Tiyi Süpen thera rhomo jina ka to ha yijakta rocho.

Süngro *(Tiyi)* Süpen Thera shijo echüi thera to ha phyotala, jitsükona thera shijo otongi na eki lio jijo elüm tselaka opyon mhona hunglia kvüthüng eküm eza jilona ekhüpchoa sana thera ji mmyikata opyon ńmhom siala to ha phyotala. Elani thera shijo enhüngalia mozü ha tssothokala, jijo kvüthüng oso-ongo ryu na éshaka sana thera shi tsothechi ná mhonala to ha phyota tsütsatala.

Nkolo eramoli kyon nchyua na okilo mongsi ezhű ekata Tiyi enongi meta chankachile thera elüm mhomtvü merimeyang na meta rakachia ekilia hungkachicho, jitsükona mbo na müngyana ntio thera heto meria kia ato to emhoka Tiyí thera ji yana chungo zela Süpen thera jiang ekitsüi merimeyang na hungcho. Tolia thera shijo ochina ha to thama rhoni ekhio thera mekcho; mbo na müngyana zesi phyocho, “thera shi ji merimeyang na meta rakachia ekia vana tolia thera shi ji mpung thera saküma ochina ha rhoni ńkhicheo thera sala, tona osü mhontssowo lo shai khüm sanati rhonchev alo? To alo ejo lepok mhontssowo ji khi khüm sanati erhomo thera ato? Tolia mpung thera saküma ochi open na ńrhoncheo thera saka” to müngyana okheni na süpen ji nsükacho.

8. SHANTIO LONA OMI PHONGCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Nti etsso shántio lona omi phonga le
Shantio lona omi phónga jo
Yamo pvüti mhom chűkhanthokvü shántio lona omi phongcho alo
Shántio lona omi phonga jo
Yamo yingá mhomo ji chűkhanthokvü shántio lona omi phongcho alo
Shántio lona omi phonga jo
Yamo loro mhom ji chűkhanthokvü phongcho sale
Shántio lona omi phonga jo
Yamo khyingro mhom ha chűkhanthokvü shantio lona omi phongcho sale

Yichak jiang

1. nti etsso : kvüto tssocho/ntio tssocho
2. yamo yinga : oyan jilo yingaden jiang
3. yamo khyingro : oyan jilo khyingroeden jiang
4. yamo loro : oyan jilo loroeden jiang

Khentsa Eroro

Nti etsso shántio lona omi phonga le
-ntio kvüto tssocho shantio lona omi phonga vancho ato?

Shantio lona omí phónga jo
-kvüto tssocho shantio lona omi phonga tokha

Yamo pvüti mhom chűkhanthokvü shántio lona omi phongcho alo
-oyamo pvüti mhomo jiang chükhamvü ji shantio lona omi phongcho alo

Shántio lona omi phonga jo
- kvüto tssocho shantio lona omi phonga tokha

Yamo yingá mhomo chűkhanthokvü shántio lona omi phongcho alo
-oyamo yingarhüm mhomo jiang chükhamvü ji shantio lona omi phongcho alo

Shántio lona omi phonga jo
- kvüto tssocho shantio lona omi phonga tokha

Yamo loro mhom ji chűkhanthokv phongcho sale
-oyamo loroeden mhomo jiang chükhamvü ji shantio lona omi phongcho saka

Shántio lona omi phonga jo
- kvüto tssocho shantio lona omi phonga tokha

Yamo khyingro mhom ha chűkhanthokvü shantio lona omi phongcho sale
-oyamo khyingroeden mhomo jiang chükhamvü ji shantio lona omi phongcho saka

Ntssenina
Eramoli kyon jiang na shantio lona omi phonga hungcho jitsükona kyon topvü na emhoktsüngra ntio kvüto etsso sana to zeta vancho, tole kvüthüng shantio lona omi phongo ji esani sicho sana limha jilo kyon ethelan eli elüm chürayicho. Yamo pvüti tssowo, yamo yingaiden tssowo, yamo khyingro loroeden tssowo oren tssoa chürai sicho. Jitsükona kyon jiang jina etssüngchecho "ntio kvütüv tssov to tokha limha jilo echü sükying liv ji shantio lona omi phonga éhungthokcho saka" to phyotacho eramoren na okheni na denta rocho.

9. YENCHEMO MOTSÜ

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Emüngyanti yénchen motsüngalo myingpo étsayi
Yenchen motsüngalo myingpo étsayi,
Yenchen motsüngalo myingpo étsayi
Emüngyanti yenchen tokvülo Yenchemo étsayicho kíla ena

Yichak jiang

1. otani : ekoni/ochümi.
2. zenki : oli ranki ji likoe na ntssona ronkai tsso ji.
3. hai (nkoni) : füchümi vamo ji.
4. yinga nniaka : oli yingaden soa elhi tssothoko ji.
5. ojyunüng : rajyua sülo tsüngon ji

Khentsa Eroro
Emüngyanti yénchen motsüngalo myingpo étsayi
-emüngyanthao echunga eyeno myingpo etsayi

Yenchen motsüngalo myingpo étsayi
- Yencheni oyí oki/wopan echümpoe na myingpo etsayi

Yenchen motsüngalo myingpo étsayi
- Yencheni oyí oki/wopan echümpoe na myingpo etsayi

Emüngyanti yenchen tokvülo Yenchemo étsayicho kíla ena
-emüngyanthao, yena yena oyí yenjo tokvüo to lo Yenchemo to é tsayichoka

Ntssenina
Nkolo eramoli jiang jo oyam ngaro jiang mphoa rümi yentacho. Kyon yenmo jijo ezüe (nri/slave) tssothokvü tsükona yentacho.

Tsüngon motsüngalo kyon nchyua na eboeroro tsüka rhümae yencho. Eboeroro ji yenchen yenchen na yenta yicho. Yenchen motsünga lo omying echümpo tsayi, yenchen motsüngalo omying echümpo tsayi to yenchen tokvü (9) yenchen osi yenchen tokvüoto lojo eran otsoe ńvan ompoe na shícho osi mbo ji Yenchemo to omying tsayicho. Kvüthüng Yenchemo to tsao ji shícho sana oli otani joni olii zenki tssoe Yenchemo ji oli nhyakthokcho. Kvüthüng oli ji mhencho sana Yenchemo na zenki na

ophük tüka vancho osi Yenchemo na mbo nongho ekümo na nchüma oyi mbo ji yenjo tokvüoto yencho osi mbo ezüp jiang nchümchecho osi mbo na nungra ophük tükathüng okheni na nungra, "emüngyanti yenchen motsüngalo myingpo étsayi, yenchen motsüngalo myingpo étsayi, emüngyanti yenchen tokvülo Yenchemo étsayicho kile ena" to nungra okheni na dena vancho. Mbo na nungra okhen dena vanathüng ori jiang na mbo na vamo zenki ji hai (nkoni) vancho, mbo na okhen dena vamo ji engasi Yenchemo ji likoe tsachoe, "Nio ntio yamo la?" to engacho. Tole Yenchemo na a yó ayamo jo hojiang ka" to ezocho. Tole ori jiang onte oyan motsünga tssocho. Jisülo jo Yenchemo na ezocho, "Ojyunüng amotsü ha atsü oni na lirilo yinga nniaka ojyunüngti rotale" to ezosi oki otsü ha omotsü oni yana oyani yicho. Kvüthüng liri tsüngon ji jancho sana Yenchemo na "Amotsü ha nchüngo ni eran pipo kvüta licho sana topvü hana, Atsü ha ni pipo kvüta licho sana topvü hankhe" to ezocho "osi okhanalia ori ka to tssoana ayantakhe to ezocho." Kvüthüng ori rocho sana otsü ha omotsü oniata na ango Yenchemo éshanchoa éshanchoa to Yenchemo yanta wocho. Tole Yenchemo na otsü ha omotsü oniata lüngthae otsü ha omotsü oni eran pipo jiang topvü khii hansi onte yanmo jiang phana onte yani yisicho. Hoji sülo jo eboe jo ńyentae sicho to motsü rütacho.

10. ONSHOMPOE ECHÜ ZÜNGTACHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

E na nongo yímyathüng shómpo eni echü züngtále ena
E na khosü shómpo na la ńkhoa le
Tale tale e shómpo jo ralan kvűi ji rakhoa sana
E shompo ji tsátsa to Nrüng tóngtyu lo Süpen jóying echüngchóe khi
Phyali rai zéla le Shompo na la ńkhoa le
Shompo ni ha yámo pvüti mhomo ha líchungi kha
Yamo yingá mhomo ha líchungi kha
Yamo khyingró mhomo ha líchungi kha
Yamo loro mhomo ha líchungi ha vankhana kha
Yantaro eng líchungi ha rátheta le
Yamo choró líchungi ha vóntheta le
Yantaro jü Pófü ha líchungi ha tsűtheta le
Tssáná zana ekyo tav ka ete rheróle shompo

Yichak jiang

1. züngtale : hoto tssotav ka to ntsatao ji
2. khosü : yisü, wosü
3. tale : to alo?
4. ralan : rüphan lan
5. rakhoa : khochia/sanphia/olan tsa yia vancho
6. ńkhoa : ńro, ńyi
7. lichungi : echüli
8. rherole : rhoroa, rheyia

Khentsa Eroro

E na nongo yímyathüng shómpo eni echü züngtále ena
-e na nongo khyochepanthüng shompo eni ji echü züngta le

E na khosü shómpo na la ńkhoa le
-e na chüi echüli yia ha shompo jo ńyi sithaka. A yó a chüthakasi a shompo echüli ńyia kalo/ ńchüa kalo, nzo chütav züngtachoka si

Tale, tale eshómpo jo ralan kvűi ji rakhoa sana
-to alo shompo jo ralan/eküm kvümoe yantsoa yia vancho ato?

Eshompo ji tsátsa to Nrüng tóngtyu lo Süpen jóying echüngchóe khi
-e na a shompo jo tsatsacho sana Tiyi tongtyu lo süpen joying/khero echüngchoche

Phyali rai zéla le Shompo na la ńkhoa le
-phyalyu zele a shompo na la a yana ńyi sithaka

Shompo ni ha yámo pvüti mhomo ha líchungi kha
-shompo oyamo pvüti mhom vamo jiang esüa echülí ha vanka

Yamo yingá mhomo ha líchungi kha
-Limhai yingaren mhom vamo jiang esüa echülí ha vanka

Yamo khyingró mhomo ha líchungi kha
-limhai khyingroeden mhom vamo jiang esüa echülí ha vanka

Yamo loro mhomo ha lichungi ha vankhana kha
-limhai loroeden mhom vamo jiang esüa echülí ha vanka

Yantaro eng líchungi ha rátheta le
-limhai eng vontheo ji esüa echülí ha vonthetaka

Yamo choró líchungi ha vóntheta le
-limhai choro chiro ji esüa echülí ha chiroaka

Yantaro jü Pófü ha líchungi ha tsűtheta le
-limhai Pofü jü tzüo ji esüa echülí ha tzüthetaka

Tssáná zana ekyo tavka rhérole shompo
- Otssan tata lona lia eni ji yanchetai oshom tssoe vantavka rheyile shompo

Ntssenina
Noklo jo khümo-shümo osi shompvü-yeni elani oshom khyingta evamo jiang na onte onte ji echü züngtala to phyota okhe yingrolo ozhü shenkae hantasi ni chüten ná oro a sokhe, a chüten ná a na oro ni sovka to phyota kfüritacho - jijo echü züngta to tsala.

Eramoli onshompoe echü züngtacho tolia nchyua ji chüdeni sicho. Jitsükona chüthako mon jina echülí mbo shompo eküm vamo ji zakto ńchüo jina mbo shompo eyiloa Nrüng (Tiyi) tontyu lo süpen joying echüngchochi phályu zeta mbo shompo ji ezocho, “Shompo echülí ha limhai esüa khyingro loroe elüm vankhanka, echülí ha limhai eng osi choro ratheo vontheo ji esüa rátheta vónthetaka, echüli ha limhai Pofü tsüo ji esüa tsüthetaka, echüli ha limhai pvüti vamo ji esüa pvüti mmhom vankhanka, limhai yingaden esüa echüli ha yingaden vanka, shompo ni ha zakto yile, otssan tata lona lia ni yani nzo vantavka” to echüi jina mbo shompo eyilo evamo ji müngitssoe/omüng oyi etssoe ji na omüngi na hungi mbo shom eküm evamo ji ni shompo jo echüli na niyiloa hoto lyua vanka to ezocho motsü rüta rocho.

11. EBOE NCHYUA NA CHÜMPVÜI NZANA VANSÜ LÜNGTHACHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Phili loro nran evón lomo
Limongo ka kíyi nipó no rophen küma
Limongo ka kiyi nipvű no rophen küma
Kvüina la nchüng nte na rócho sana
E tssükyip tssan khyókhyo to ní checho kila ena
Hanjü na la nóngro küma ní checho kila ena
Tontüng orü jónjio ji rhonchi khe
Pofü nkhon lóna lümlá tyáva le
Tsüsü nkhon lóna lümla tyava le
Nongkhümo yóro na kfüla tyáva le
Totsüwo yóro na kfüla tyava le

Yichak jiang

1. evón : enyipa, ntssünga
2. limongo : olí oyam ńsona mboti/lipvüi ji tai za mongo ji
3. róphen : yuta topvülo ro ji
4. e tssükyip tssan : tssükyip jo eboe na eryu lo okhyak esüa teriv ntssikai ehamo ji, jijo otssü thei hanphen, osi jilo jo otssan esüa ha pikae zonchoe hana la
5. hanjü : hono ejü

Khentsa Eroro

Phili loro nran evón lomo
-Phili (Chüm yan) nran evona osak-ophon mhomo

Limongo ka kíyi nipó no rophen küma
-limongo jo nipo na rophen ka, nipo rothoka kha

Limongo ka kiyi nipvű no rophen küma
-limongo jo nipvü na rophen ka, nipvü rothoka kha

Kvüina la nchüng nte na rócho sana
-kvüina nchüng ha ni na rocho sana je

Etsükyip tssan khyókhyo to ní checho kila ena
-otssü jiang nkonga ni cheta mongcho, ni mek na nipo/nipvü/ ni wopan ro ná to

Hanjü na la nóngro küma ní checho kila ena
-hono ejü na olong küma ni cheta mongcho, ni mek na nipo/nipvü/ ni wopan ro ná to

Tontüng orü jónjio ji rhonchi khe
-orü ekyao/jonjio ji rhonchecho sala

Pofü nkhon lona lűmla tyáva le
-Pofü lona oyí ejichola etya ji ńsan

Tsüsü nkhon lóna lümla tyava le
-Tsüsü meta lona oyí ejichola ekya ji ńsan

Nongkhümo yoro na kfüla tyáva le
- Nongkhümo yoro na kfüa to tya

Totsüwo yoro na kfüla tyáva le
- Totsü yoro na kfüa to tya

Ntssenina
Eramoli jo Chüm tona ete Kyong to kvüri khita orü tssota rocho, hoji tsükona nchuka tsüngono jo ete kyong khyingroe tsüka na Yanthamo (orü meta) litssae orü cheta wocho tolia mbo na Chüm loroe tsüka na mboti oli limonga zaa monga ntokcho. Loroe jijo opyon elüm mhonatvü tsso ji tsükona mbó loroe ji ńlüngthana loroe ji mbo yinga loroe tssoa oni ji lüm yanchetae nzanta yisicho osi loroe ji pvüopo osi ocho sana tia oli rona to nhyaka tai mongcho. Tsüngon elüm yia cheta monga ha loroe ji wopan okilo ochia olilo ńrocho.

Oni ji elüm nzanta vancho khatolia khyingroe jina jo loroe ji opvüopo rona kvüri khiyiv ka to nchümri hansi loroe ji ezoa mongcho. “Ojyua jo nipo róthok khe na to ezo, ojyyua jo nipvü róthok khe na to ezo to.” Tolia loroe ji yaka ochia oli jilo ńro. Nchuka tsüngono jo khyingroe jina mbo shompo ha sonhyasi oli jilo orü cheta wotacho tolia khyingroe jina mbo shompo ji loroe ji oni yuta lo ntio yia vancho sana ji ntia ńzocho. Kvüthüng oni na litssa jilo chówocho sana ji nchuk ha loroe ji tae na oro limonga vancho. Khyingroe ji shompo na loroe ji kvüthüng hungcho sana oli na chówo kvüri khiyiv ji tai etssüa mongi sicho. Khyingroe jina mbo loroe ji oyam khi ńlüngthathok hungo ji tsükona mbo na oli ponga chowo loroe ji eyayacho tolia loroe ji na mbo khyingroe ji ezocho, “A ti lüngthata a mmani ni ngaro hansi vanka” to ezocho. Tolia khyingroe jina mbo shompo ji oni nzantao ji ńzokhok küma mbo loroe ji mbo na lüngthai kvüri ji woni hansi oyani yítacho. Tokhatolia mbo na epemo mbo loroe ji kvüri ji omhyiki na esü tai elonga nungra mbo phana yicho. Jitsükona khyingroe jina ha loroe ji kvüri mha jilo zekachisi loroe ji nchümcheta oni motsü jiang ji okheni na dena oyani oyi kvüri ji toncho to motsü rüta rocho.

12. NGARO OYO SHIRO ŃYUV CHÜCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Ngaro ji opo: (*opo jina müngitssoe ji thüngi ezoa la)*
Ekümo rátssemo, echüli móni woti wona
Kiya penro oshó ńkho yicho kila
Tya tyathana váncho sana

Müngitssoe/ratssen:
Kyimtsü-motsüi mhono küma ena
Phijeni mhono küma ena
Echümpvüi mhono küma ena
Tsoyiloyi mhono küma ena
Yentha pfüpűm mbo yo ji jokchopani
Yupancho to lóko lo tia ńjorothok na
Óyaki na penphitava vani la.

Yichak jiang

1. ratssemo : ratssen, evoerang.
2. osho : soko, züki, oyo shiro/züki/soko
3. ńkhokav : ńyuhan, mbo soko ńyuhan
4. phijeni : wopan lo jeniden
5. yentha pfüpüm : thera (yenthalan thera/yanthan thera)
6. yupancho : eyuka, osü na eyuka/yua

Khentsa Eroro

Ngaro ji opo: (*opo jina mungitsoe ji thungi ezoa la)*

Ekümo rátssemo, echüli móni woti wona
-limhai/oyamo ratssemo, ni na tssenche na / echüli moni woche na

Kiya penro oshó ńkhokav yicho kila
-a ngaro ji ńkhyochev chüi sika

Tya tyathana váncho sana
-ngaro jijo tyatya na vancho sana/ ngaro jijo echüli kvüto vancho sana

Mungitsoe/ratssen:

Kyimtsü-motsüi mhono küma ena
-otsüí omotsüí mhomo saküma

Phijeni mhono küma ena
-potsojeni mhomo saküma

Echümpvüi mhono küma ena
-jeniden mhomo saküma

Tsoyiloyi mhono küma ena
-tsoloyilo mhomo saküma

Yentha pfűpüm mbo yo ji jokchopani
-yentha thera pfüpüm rhonchopani

Yupancho to lóko lo tia ńjorothok na
-chüngtsücho to likoi tia ńjorothok na

Óyaki na penphitava vani la
-jüpon tsüngta onte onte elonphita ejümphita vana

Ntssenina

Nkolo eramoli müngitssoe to tsa vancho, mbó kyon chücho jiang mon eküm jiang omüngi na hunga mekana kyon sükying jiang ha omüngi na topvü hunga evan, jitsükona kyon topvü na lűmphyak mari shankasi onte ethelan eli jiang zethoka rotacho.

Tsüngon motsünga lo ngaro tsüka ji oyo shiro tia ńyuhamvü chüisicho. Jitsükona opo na nungratsünga osi wonkhyua mbo ngaro jijo echülí jo kvütolyua vamto osi ocho na sheküpa shawo to ejümkai nzana zeta vamvam ato to nchüma oyan lo müngitssoe/omüng oyi etssoe ji thüngi owo mbo

ngaro ji jo echüli kvüto lyua vam sana to owo müngitssothokcho. Tolia müngitssoe jina omüngi na ngaro ji echülí na hungcho osi ochoang na ngaro ji sheküpa nzana vancho sana ji hungo ji tsükona omű̀ng ji opo rüa ezocho: “Kyimtsümotsüi mhomo saküma, wopan, potsojeni, tsoloyilo mhomo saküma ni ngaro jijo likoe tia ńjorothok na jüpontsüngra yentha pfüpüm (*thera*) yo jokchopani yupancho to müngyantsüngra tsüka na ejüm ka tsüka na ejümka to nzana ejümphita vanka” to ezocho.

13. ONJENI HATI RALO JOWOTACHO ORA NA YENCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Ata eni hati ralo jówotale
Yimsentang la phánsolo thémhoe khe
Hánjü hancho khóntsü ńsü tole
Tssüchüng hancho khóntsü ńyen tole
Khonpen hancho khóntsü ńsü tole
Yingsüng chanla yíngsüng ntssomo küpi
Eng chanla eng sülyuo chanche
Choro chanla sülyúo chanche
Oyan chanla sülyúo chanche
E yano ha evóerango vanti nna
Ni rhontüngro ńchü na tsae lato
Müngiti na éyenjania

Yichak jiang

1. Hati : ora echio, elong jiang
2. Yimsentang : oyan mying/onte rü jiang
3. themhoe : yuta chümchak ńlina tsso, elhio ji
4. hanjü : hono ejü
5. khontsü : ntangsüto, ńkhontsü
6. khonpen : orü kvüri
7. tssüchüng : otssü, tssüngkvüri nzeni hamo ji

Khentsa Eroro

Ata eni hati ralo jówo tale
-Ata eni ralongi ori phano jowo tale

Yimsentang la phánsolo thémhoe khe
-orü ntao/nrako phamhoi si

Hánjü hancho khóntsü (ntangsüto) ńsü tole
-honojü hamo ji lia kvütoli ńsi/esio lia mek ńsi na ehamo lia mek

Tssüchüng hancho khóntsü ńyen tole
- otssü (chüng) hamo ji lia kvütoli ńsi/esio lia mek ńsi na ehamo lia mek

Khonpen hancho khóntsü ńsü tole
- orü kvüri ji lia kvütoli ńsi/esio lia mek ńsi na ehamo lia mek

Yingsüng chanla yíngsüng ntssomo küpi
-phonglan yingsüng chani zela onte ji meta vanthe lo tssoe meta ekoni ńhungchicho

Eng chanla eng sülyúo chanche
- eng chani zelia eng ji kvütowoe na chiroa sana ńmatangchev sicho

Choro chanla sülyúo chanche
-choro chani zelia choro ji kvütowoe na chiroa sana ńmatangchev sicho

Oyan chanla sülyúo chanche
-oyan ji mhona chani zelia onte yan ji kvütowoe sana ńmatangchev sicho

E yano ha evóerango vanti nna
-e yan jilo ratssen hungjan-rüjan vana tssona

Ni rhontüngro ńchü na tsae lato müngiti na éyenjania
- omüngiti na e hungi ni rapvü ha ńchühan na enhünga lia eküm vanka to e tsoengi jiang ézoyia

Ntssenina
Nkoli eramoli tsüngon motsünga lo onjeni ji orü phano wotacho, tolia kvüthüng owo orü ji lüngthai orü kvüri ji woni pentacho sana onte ji ora khyumoni ora na onte yeni sio ji tsükona okiwoe olan ńyanchiv onte hamatsüngi sicho. Onte na elüm ekhyo tssota okiwoe olan yantacho tolia ora ji khyuta khyuta onte vanphen jilo tai onte chiyilani si to olan kvütowoe na rocho sana ńtsiv sicho. Onte na otong ntssom osi meta ntssom jiang lona ha eng ji kvütowoe na chiroa sana osi choro ji kvütowoe na chiroa sana to chantacho, tolia eng chirolan osi choro chirolan kvütowoe sana ńmatangchev onte na orü kvüri khi epemo ji mpi kyoni (rotten) ora rheta orai limó losü tsota elani tssüngkok jü yutá onte kvüri tssan mpi pvüchochia orai emonphita vancho. Jitsükona elüm onte emhokelüma okiwoe eyiv lanka ńlinrüngv sithako jina toka onjeni lo nongho jina nzansi oyani evoerang jina tia omüngi na éhungi e tsoengi jiang ji e na ha é ńchühamvü eküm vanka to éyenjania to nungratsünga onte wopan tsoengi osi oyan nchümcheta nungratacho.

14. ONSHOMPOE LO NCHYUA JI ORÜ LONA CHÜCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Ena nongo yímyathüng,
Shómpo eni woro mhi epfü étssothüng jo
Pófü tsüngthüng, rhüjüng hanpongo na lán soa le
Tsüsü tsüngthüng jükya hanpongo na lan soa le
Moki tsüngthüng yizüm hanpongo na lan soa le
Kiya apvü eni na
Echü lümphén tongtyu lo chiroe khe
Engkfü lan tssüroró jina liliato
Liliaha shompo na la ńzoa la

Yichak jiang

1. nongo yimyathüng : khyochepanthüng
2. epfü : nzo tssotao ji
3. tssüngathüng : rhephita yantsota ji
4. yizüm : woro
5. hanpong : opong, eboe
6. jükya : woro
7. ntao : elüm ńmhom, tsükshio ji
8. tssükae : ntoko ji
9. liliato : tsüroro na owon tsso ji
10. echü lümphen : echüi mon tsaphen meta; nkolo jo kyon ji chüi yuta lüma ńsungthüng kyon ji kümchelanthokvü tsükona omon ji tsayitacho

Khentsa Eroro

Ena nongo yímyathüng,
-e nongo khyochepanthüng

Shómpo eni woro mhi epfü étssotathüng jo
-a shompo enio elüm khyingtarata myanta rotathüng jo

Pófü tsüngathüng, rhüjüng hanpongo na olán soa la
-Pofü tsünga yantsotathüng rhüjüng hapong na olan ésoa to sükying mmha lia rocho

Tsüsü tsüngathüng jükya hanpongo na olan soa la
-Tsüsü tsünga yantsotathüng jükya woro hanpong na olan ésoa to sükying mmha lia rocho

Moki tsüngathüng yizüm hanpongo na olan soa la
-Moki tsünga chóworheyi tssotathüng yizüm woro hanpong na olan ésoa to sükying mmha lia rocho

Kiya apvü eni na
-tolia a shompo jo ori elüm etho elii ntoki

Echü lümphén tongtyulo chiroe khe
-shompo opvü eni na echüi mon tsaphen meta jilo owo

Engkfü lan tsüroro jina liliato liliaha
-Tsüroro jina eronshaka erona to tyata tsata monga ha

Shompo na la ńzoa leto
-enhüngo e shompo na jo e nungkfü nungra etya é ńzoyisithaka je

Ntssenina

Eramoreni khyingroe otsük eni ji oshom mhom tssota nzanta khenhata-yihata tssota vancho osi oni ji elüm jokyim mhom pita epfü tssoa tongosanta vancho. Elani oni mmyanta ji yakchia oni lo sükying lia oni khochi-sanchi lo lanso mhom jüa elhilan tssolia mhona tssocheta vanta vancho. Tolia tsüngon motsünga lo jo oni na orü ntav tssükai orü jiang ńkhyov nchyua ji orü na lüngthacho. Jitsükona nchyua jina nungra mbo shompo oni eküm chóworheyi tssotao jiang müngyana nchümsi, “Eehüm! a shompo eni eküm vantathüng jo khochi-sanchi topvü lo myanta epfü tssota émathatsünga choworheyi tssota sükying lia rotale, enhüngo nchüngkhon ha limhai ńrocho to a shompo jo lichüng thera küma yithaka je, enhüngo kiya opvü eni na lümphen tongtyu lo choro tyata a shompo eyilotalia, osi eng kfü tsüroro jina lilia to lililia e shompo jo é ńzoyiv yithaka je” to nungra okheni na motsü shi rülonta rocho.

15. KOPANGA OSI MBO TSOLO TIZA MOTSÜ
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Kopanga:
Tekokla lo lororóeden
Hayi khyingroe wósharo tyáva tsala
Choro chanle Tekokla lo lororóeden

Kopanga otsolov:
Choro chansü érhontüng jüv alo
Choro chansü éshom jüv alo
Oron tssoa Kopanga rona tsenpüngo zácho küma
Woro na la Kopanga rono ńroale

Yichak jiang
1. woro erüm : woro kholok tssoa samo ji
2. e rhontüng : tsorapvüi/tsoengi
3. chansü : chani zeo ji, engophi ezeo ji
4. tsenpüngo : süren kvüri
5. zacho : mangi vamo ji, phanti vamo ji
6. rono : oroni

Khentsa Eroro
Tsüngon motsünga lo hayili khyingroroe na chümpo sharia onte yankhoi chungocho. Nchuka tsüngono Yankho oküpoe evan chümpo khyingroe jiang na Kopanga yankho sharita chüngrocho. Tole opo jina mbo otssolov oki chüngi vamo jiang ezothechicho.

Kopanga:
Tekokla lo lororóeden
-emüngyanthav Tekokla lo lororoeden

Hayi khyingroe wósharo tyava tsala
-Chonyim woro oden sana to hayili khyingroroeden sana tsa ka

Choro chanle Tekokla lo lororóeden
- choro chani zetale

Kopanga otsolov:
Choro chansü é rhontüng jüv alo
-e na choro orenpüka chani zelia soa evamo tvü khyingroe jüv mek

Choro chansü éshom jüv alo
- e na choro orenpüka chani zelia oshom etssotvü ochia jüv mek

Oron tssoa Kopanga rona tsenpüngo zácho küma
-tsenpüngo oron ezao jijo ezhü-mpong elüm tsükshio ji tsükona

Woro na la Khophanga rono ńroale
-woro tina elüm ńyantsoala, yichak jo Kopanga ji kyon thama na lümbüm ńyancheyio kyon tssocho

Ntssenina
Eramoreni Kopanga to tsa osi mbó tsolo tiza (8) vancho. Tolia Kopanga jo kyon elüm ńmhomo ji tsükona kyon na elüm mbo kyutasi khyingroe tsüka na tia mbo tsolo jiang soa vam tsükona oro ńngacho osi Kopanga na jo mbo ńmhon ji mbobo jo ńtsicho. Nchuka tsüngono oyan jilo Hayili Chümpo khyingroe jiang na chümpo sharüta Kopanga yankhoe sankata vamo ji mbo na ntsi zaktole mbo ki loroe tiza vamo jiang ji okheni na ezothechicho: "Hayili khyingroroeden na chonyimden erüm tssoa sana tsaka Tekokla lo lororoeden sana chiro chantale" to mbo tsolo jiang ezothechicho. Tolia mbo tsolo jiang jo yanpiwohung tsüngra vancho saküma opo ji heto janlantacho: "E na choro chanle é rhontüng jüv alo? Eshom jüv la? Kopanga ron jo tsenpüngo zachotvü saküma woro na tia Kopango rono jo ńroa la (yichak jo Tsenpüngo oron ezao jijo ezhü mpong kyongo ji tsükona woro oro ńrhetala, ji esüa kyon na Kopanga lüm kyuchita mongsi khoki tia owo mbo tsolov jiang ńngathechicho). Kopanga na kvüthüng mbo tsolo jiang na janlamo ji zocho sana jithüngti a ńmhon ji yakchia a tsolo shiang ńyanpicho saka to engathecho, osi mbo na jithüngti Hayili khyingroe jiang ezocho oki shilo tsolo tiza vanka nte lümcho rhowo ethüngi kia to ezoa jo khyingroroe jiang jina emathatsünga Kopanga ki rhowo a yó shi khiv a yó shi khiv tole onte lümcho ethüngi soa vantacho to motsü rülonta yicho.

16. MANTHÜNGO ONJENI MOTSÜ
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Ata eni yínga sosi Lümti enhyoi límongo jówota le
Chüm khyingro tssaktsüro to sána to chiro
Chüm khyingro ponga jü etsü tssoa chiroe khi ena
Tsoyiloyi shanchoathüng na
Echümpvüi shanchoathüng na
Phijeni shanchoathüng na
Tsoyiloyi shanchoathüng na
Zalanchila Kíkomo Mánthüngo na ńtoale
Zalanchila áta ení na ńto,
A tongkho lo woro mhi epfü ji échüthaka to
Echüli móni na kiya apvü thüngi éyenjania

Yichak jiang
1. enhyoi : benkaden, kvüri, jünhyo enhyoi
2. tssaktsüroten : otssak elüm tsüphoa tvü
3. phijeni : potsojeni/wopan lo jeniden
4. zalanchila : esanthokvü, tanglanchia

Khentsa Eroro
Ata eni yínga sosi Lümti enhyoi límongo jówota le
-ata eni Lümti enhyoi yingaden sosi oli jowota le

Chüm khyingro tsaktsüroden sána to chiro
-Chüm khyingroeden jiang tssaktsüroden tssoa olii sanchukchi sicho

Chüm khyingro ponga jü etssü tssoa chiroe khi ena
-Chüm khyingroeden jiang ponga jü etssomo etsü tssoa oli sanchukchi sicho

Tsoyiloyi shanchoathüng na
-tsoloyilo jiang shanchota vanathüng na

Echümpvüi shanchoathüng na
-opvü-opo jiang shanchota vanathüng na

Phijeni shanchoathüng na
-potsojeni jiang shanchota vanathüng na

Tsoyiloyi shanchoathüng na
-tsoloyilo jiang shanchota vanathüng na

Zalanchila Kikomo Mánthüngo na ńtoale
-ori jiang khyothechitav ekhyo tssotale kikomo Manthüngo na ori ńto

Zalanchila áta ení na ńtoa
-ori jiang khyothechitav ekhyo tssotale ata eni na ńkhyo

A tongkho lo woro mhi epfü ji échüthaka to
-eni nzo epfü tssoa myanta nzanta ro ji ori na khyothaka je

Echüli moni na kiya apvü thüngi é yenjania
-to motsü shiang echüli apvü mon ji ázoyile

Ntssenina
Eramoreni Manthüngo onjeni ji rhüjüng emhi esüa epfü tssota nzanta choworheyi tssota vanta vancho, tolia tsüngon motsünga lo Manthüngo onjeni na Lümti enhyoi yinga soa limongo jowotacho. Onte na oli zata vanathüng onte rü Chüm khyingroe jo tssaktsüroden to tssoa sanchukchi onte yingaden ji phansosücho. Tolia yingaden jilo ji eboe onthüm tae tssoe sia jo orü jiang ji onthüm tai na ńzalanchikhoko tssoe onte tsoloyilo osi wopanden jiang shanjota vanathüng na orü jiang na Manthüngo onjeni lo nchyua ji lüngthacho. Onte na elüm ethotheta orü jiang zalanchiv ekhyo tssotacho khatola ńkhyov sio ji tsükona onjeni lo nchyua ji na nungra a tongkho lo woro mhi epfü ji akhithaka (a khiyithaka/ lüngthayi thaka) to echüli opvü thüngi oyi shiang áyenjani khe to motsü rülonta rocho.

17. TSOKHYING JI OSON EPYING PIA OKI TSSOYICHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Kiya penro póserü tánkacho súkcho lamo
Kiya nipó ekümo jo tssűzhü pensü ámong rhüphia ní mongthokcho kila ena
Kiya nipvü ekümo jo moya tssüpong sűlo tssosü pikfü rhüphia ní mongthokcho kila ena
Ni rhontüng na okhé yaying küma ena
Eng na jophá janathüng
Hanjüng hansü shóm son kipüngo nikata monga sála openro

Yichak jiang

1. tsenpüngo : süren kvüri meta jiang
2. sücho : oküpo tssüngcho ji
3. moya tssüpong : mangsü, tssüro
4. rhüphia : sanphia
5. tssüzhü : ozhü elüm tsüphoa nno ji
6. okhe yaying : pvüchopvüri ńlio ji
7. süngraria : rakachia wondanga chiro ji
8. hanjüng : otssok, yolanhanlan hanphen tsüphov ji
9. nikata : mmikata, kyingra, chüra

Khentsa Eroro

Kiya penro pósenrü tánkacho súkcho lamo
-a ngaro ji ophon tankai sükachi lia sücho lamo

Kiya nipó ekümo jo tssűzhü pensü ímong rhüphia ní mongthokcho kila ena
-nipo ekümo jo tssüzhü pensü yanjo rhüphia ni mongthokcho la

Kiya nipvü ekümo jo moya tssüpong sűlo tssosü pikfü rhüphia ní mongthokcho kila ena
-nipvü ekümo jo mangsü/tssüro jiang josü rüa among rhüphia ni mongthokcho la e yó

Ni rhontüng na okhé yaying küma ena
-ni tsoengi jina nkümshon ńlia küma

Eng na jophá janathüng
- eng erhe yuta lo

Hanjüng hansü shom son kipüngo nikata monga sála openro
-ni shomdem soni hanjüng hansi ni yikrashümhena vana je

Ntssenina

Nkolo eramoreni jo otsoe ji eloe soa vanthokana opvü-opo na tajonijoi osi otsoe nzan jo tssüson oson epying pia oki tssoyicho. Eramoli tsüngon motsüngalo opo nchyua na mbo tsokhying ji nzana ńzüp na vanthokvü tsükona tssüson epying motsünga pia oki tssoyicho. Tolia tsokhying jina ńkümnshomvü oki tssosi yuta süngarotai na tssüson ji sharoe ezüi sisi jisüi jo mbo shomtem jiang thüngi otssü noa kyao ji opo na hungi nungracho: “Paa! Otsoeyo a yó ńzüp na ni vanthokvü to ophon tankai ni khyonkachi lia yuta süngaro tai na likoi ni sücholanthaka, a ntüngo ni vanthokathüng jo tssüzhü (*tssüro shenphen ozhü)* bensi among rhüphia ni mongthokcho la. A thüngi vanathüngo jo

moya tssüpong sülo tssosi among rhüphia ni mongthokcho la – *yichaki na ńzüp na opo ekümrümo jiang rhükia mongthokcho),* Ni opo ekümo jo ni lümcho ńzüp na eküm mhom lo ni vanthoksi ni wopan eküm ha ńzüp na vanthokvü tssochó mhom ni pia oki ni tssoyile, ni rhontüng na khe yaying tssoa ńkümshona küma enhüngo nyazüngi na ni shomtem son kipüngi omha mikata okhyak/hanjüng hansi vanthaka nüng?" to opo na mbo tsoe jina omha ezhüi hansi ezüpa mbo shomtem jiang thüngi otssü noa vamo ji hungi nungra okheni na mbo tsoe ji denkacho.

18. KHYINGROE TSÜKA NA MBO KI KÜPO LOROE ENGATHÜNG LOROE JI CHÜCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Ete kiyi kí küpo lororóvüo
Kiyi nipó na ni búkathüng na, ochüm hüngrio ni búkcho sáli toha
Ni chülia wóro kümi kfüa jórole among jan tia khüma
Ni chülia yóro kümi kfüa jórole pikfü lona kfüa mónga kha
Ni chülia nóngtsüng sherü ní kümwo ji tata ńtya la to
Ni myingthüng jo tongtyu hácho na merücho sali ena
Ni myingthüng jo tsénpüngo torhü ji na merücho sali toha
Kitsen merü ní tssothokvü ni tsencho ka
Ni chüthokvü ni tsencho mo nna

Yichak jiang

1. kiyi ki : oki kishí
2. kheroa : chüngroa/chüngia
3. amongi : oyan tssa meta jiang
4. yoro : ora ori ovon etsso jiang yoro/yora to tsala
5. nongtsüng sherü : olong ntssünga sherü long to tsao ji
6. tongtyu : meta ntssom/meta ekhyonkata jiang tsala
7. tsenpüngo : süren kvüri jiang tsala

Khentsa Eroro

Ete kiyi ki küpo lororóvüo
– a ki kishi küpo loroeyo

Kiyi nipó na ni búkathüng na ochüm hüngrio ni búkcho sáli
– nipo na ni bukathüng na eküm hüngrio ni bukcho alo

Ni chülia wóro kümi kfüa jórole among jan tia khüma
– ni chüthaka tolia woro kümi amongi na chüngro kfüa monga

Ni chülia yóro kümi kfüa jórole pikfü lona kfüa mónga kha
- ni chülia yoro kümi yanjoi na chüngro kfüa monga

Ni chülia nóngtsüng sherü ní kümwo ji tata ńtya la to
-ni chülia nongtsüng sherü long ni kümwo hetata á nungra tyav mekasi

Ni myingthüng jo tongtyu hácho na merücho sali ena
-kyon na hacho thera to ni thüngta vancho kasi

Ni myingthüng jo tsénpüngo torhü ji na merücho sali toha
-kyon na tsenpüngo torhü thera to ni thüngtacho kasi

Kitsen merü ní tssothokvü ni tsencho ka
-a na jo aki ni soa oyi merithokvü ni lomyaka vancho kasi

Ni chüthokvü ni tsencho mo nna
-ni chüthokvü ni lomyakcho meka

Ntssenina
Nkolo khyingroe tsüka na mbo ki küpo loroe nchyua lomyaka vancho osi oni ji enhüngo vantav tai lyui vancho. Tolia yuta süngaro tai na loroe ji chüi sicho. Jitsükona khyingroe ji chungi lüm roa nungra mbo nüngkfü nungra jiang okheni na erorocho: “Aki küpi loroe mhom ayoro, limhai ni ńrothüng na eküm ochüm hüngrio ni joyingcho saküma, ni chüthaka khatolia a nungrakhüngka nzansi woro kümi chungro amongi na kfüa monga, eehüm! Ni chülia yoro kümi chungro pikfü lona kfüa monga ayoro, müngyana engasi lüm emia vamka. Ni chülia nongtsüng sherü ni kümcho saliwo hojiang a na zesi heta a nungrav meka. Ni ekümo jo tongtyu lo hacho thera na ekicho to tsenpüngo torhü thera eki licho to kyong na ni müngyanta omying ni thüngita vanchoka ntio kvüto tssocho yuta süngaro tai na lichung thera küma yisicho, a yó ni ji akichüng thera ni tssothokvü ni tsencho kha ni chüthokvü ni tsencho meka” to nungratsünga okheni na eloe ji nsükata dencho.

19. CHÜMPO KHYINGROE OPVÜ NA OKI TSACHOCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Ena la nongo yímyathüng, kítong chümpo lo yip to
Kiya apvü na hánkfü na la joro tó ézo tole
Ena jorosü ena rülüm ótssümo ezao lichomo nna
Ena jorosü Rantsü ojü lo ewov lichomo nna
Kiya opvüo na Loran tsen tsen to ezo tole
Loran tseni sü lo lyukáv alo
Loran tseni tsso lo lyukáv alo
Yanaloyi ka ena, ethi eniro ji tseni khi
Nchünkhon kiya penro yia yithokvü küma ena

Yichak jiang
1. yimyathüng : nongo khoropanthüng
2. hankfü : nyazüngi hono na kfüathüng
3. rülüm otssümo : tssümpo, otssok, ohüm chenphen/tssüphen jiang
4. rantsü ojü : ojülo ewov
5. tsen tsen : soa vana/ soa vanthoka
6. tseni : soa vani
7. fütongo : otsso otong jilo otssan pikao ji
8. yanaloyi : loroe
9. eniro : ethipancho/khyochepancho

Khentsa Eroro
Ena la nongo yímyathüng, kitong chümpoe lo yip tole
– a na khyochepanthüng chümpoe yipa vanle

Kiya apvü na hánkfü na la joro to ézo le
– apvü na nyazüngi hono ekfü lona oki jeyia to oro átsacho

Ena jorosü ena rülüm ótssümo ezao lichomo nna
– ena nyazüngi na oki jeyila otssuk etssüv lia ńli

Ena jorosü Rantsü ojü lo ewov lichomo nna
– ena nyazüngi na oki jeyila ojü lo evov lia ńli

Kiya opvü na Loran tsen-tsen to ezo tolia
–apvü na la nyazüngi na joro átsae loran soa evam ji ánungkacho

Loran tseni sü lo lyukáv alo
-Loran soa vani osü lo tükai ham alo?

Loran tseni otsso lo lyukáv alo
--Loran soa vani otsso lo tükai ham alo?

Yanaloyi ka ena, ethi eniro ji tseni khi nchünkhon kiya penro yia yithokvü küma ena
– eloe küma ethi oren/yinga tvü soa vani otsoeoro lia vamkha

Ntssenina:
Eramoreni jo yeni lo jo elüm thenhya-rünhyata nzanta ro ji tsükona opvü-oyo nchyua na mbo yeni ji lorana yia ha ńyanpichov sia jo elüm emhokelümia, tona a tsokhying ji khi soa vanthokvüka to nchümcho. Mbo tsokhying na chümpoe vancho mbo na owo ojyua jo hono kfüa na – *yichaki na nyazüngi na,* okiwoe jeyile to tanjünga eboeroro ji tsacho. Tolia eboeroro jina apvü na nyazüngi na tanjünga okiwoe atsaka to jeyile otssüng ojü etssov lia mek, ojü lo ewov lia mek tola ntio kvüto tssonrüngcho sana to vancho. Tolia opvü jo mbo yeni loran ji nungkata soa mbo vanthokvü mbo tsacho. Eboeroro jina kvüthüng shi ntsicho sana okheni na opvü ji janlana denkacho: “Apvü e yó loran soa vani mbo sürüa vam alo? Apvü e yó loran soa vanthüngí na jo yanaloyi (loroe) küma othioren ethi-eniroe mhomtvü soa vani otsoeoro lia vamka” to opvü ji ezocho.

20. KHYINGROE TONA LOROE TO NZANTACHO TOLIA ONI JI LÜMBÜM EJÜ YI ŃTHYUTACHECHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Eboe:
Yínga loro ralí yothio
Yilo sancho sánchio to nchüng tsüngono sanbéntavka sanchíle rhontüng

Eloe:
Sanchev to shóm na epháyata tsata
Sanchev to ámong jantía kila
Sanchev to pikfü jantía kila

Yichak jiang:

1. rali yothio : yothi thera ohan lo na ekvüi tso ji
2. sanbentav : oyi nsanbentav, oyi janta thyutamorio ji
3. sanchia : oyi nsanchia
4. among jantia : yanjoe meta jiang jana ka
5. yilo sancho : oyi janta phyotao ji

Khentsa Eroro

Eboe:
Yinga lororo ralí yothio
– a yinga loroe rali yothi esüa opyon mhomo

Yilo sancho sánchio to nchüng tsüngono sanbéntav ka sanchíle rhontüng
– oyi topvü nchüng thyutavka a janchia

Eloe:
Sanchev to shom na epháyata tsata
– oyi ńsantav oshom na ephyav saka

Sanchev to ámong jantía kila
– oyi ńsantav among janrünga ka

Sanchev to pikfü jantía kila
– oyi ńsantav oyan pikfü janrünga ka

Ntssenina
Nkolo khyingroe tsüka na loroe nchyua lomyaka vancho, tolia khyingroe jina eyiloa loroe ji thüngi yisanta hunga osi mbo lümbüm ejü yi topvü loroe ji ezohunga nchümcho khatolia mbo na nchümo jiang yuta mmhom hungi loroe ji thüngi ńthyutachecho. Nchuka tsüngono jo oni na yingateni oli zata mongcho khatolia yilo ńsantachecho ntiotssole oyam ha evamo ji tsükona. Tolia okiwoe kholani yitathüng ha khyingroe jina toka nchüngtia loroe ji chaki mbo thüngi thyutasantavkalo to tssohungtsünga nchüma okheni na loroe ji jancho: “Yinga loroe rali yothio, oyi topvü nchüng thyutavka tamangi a nhyakle, nchüng yisanbentav to oshom na e phyayav saka, yisanbentav to pikfü janrünga ka, yisanbentav to among janrünga ka, yisanbentav to oyan janrünga ka, nzansi tamangi a nhyakle” to khyingroe jina loroe ji thüngi nzo tssoi thyuta santahungcho eramoren na motsü rüta okheni na denta rocho.

21. NCHYUA JINA OMBO SHOM YENTSAE JI ENGACHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Shompo:

Shompo ni ha jóphae yéntsa jo
Nti von ji zézo (zozo) na yéntsava sana yio

Shompo yentsae:

Shompo ni ha nti von ji ńzo küma ena

Shompo:

Yamo erűm ńtao tsáe lato
Póni lo ha ti khonta le
Pvütsoe lo ha ti khonta le
Potso lo ha ti khonta le
Yeni lo ha ti khonta le
Jeni lo ha ti khonta le

Yikcha jiang:

1. jophae : metapoe
2. nti : ntia
3. erűm : shilo erüm to ephyo jijo rhümao ji, kyon ji mphoe na rümi hansi yicho
4. ntao : tsükshio, ekhenthao
5. pvütsoe : opvü, motsünga tso/tsoeoro

Khentsa Eroro

Shompo ni ha jóphae yéntsa jo
– oshom ni ha metapoe yentsa sanphia ka

Nti von ha zézo na yéntsava sana
– ntia yivon yisü zezo (zozo) na sanphia la

Shompo ni ha nti von ji ńzo küma ena
– ozhom ni ha ntia yivon ńzo na sanphia ka

Yamo erűm ntao tsáe lato
– oyan kyon chükhamo vara ńmhom tsae lato

Poni loha ti khonta le
– poni loha ti khonta khe

Jeni loha ti khonta le
– potsojeni lo ha ti khonta khe

Pvütsoe lo ha to khonta le
– opvü motsünga tsoeoro lo ha ti khonta khe

Yeni lo ha ti khonta le
– yeni lo ha ti khonta khe

Wopan lo ha ti khonta le
– wopan lo ha ti khonta khe

Ntssenina
Eramoreni yentsae nchyua vancho mbo na yuta topvü lo otssen tssoa yentsa vamo ji tsükona nchuka tsüngono jo mbo na yentsa lo wosi okiwoe yia vanthüng oyani emong mbo shom nchyua na shompo ha yentsa-yenzü lo elüm khyua rümphia ka nti yivonyisü zezo na yentsato to engacho. Shompo ni ha heto meta khyua yentsa jo ntia yivon zezo na yentsala to engacho. Tole yentsae jina nti yivon ńzona yentsala to janlancho. Oyani emong jijo haphoe yanlongi khyua jo ńwoa khatolia mbó limha ezhü ethük ńmhom tsao jiang ntsio ji tsükona mbo shom yentsae ji ezocho: yamo erüm ntao tsáe lato, yichaki na varavari ńmhom ezhüethük ńmhom tssokhoka, échükham saka potso jeni lo ha ti khonta khe, pvütso lo ha ti khonta khe, yeni lo ha ti khonta khe, poni loha ti khonta khe, wopan lo ha ti khonta khe, ntiolyuv meka khontarota tajoelüm ńlithokta na mhonta ji na pyingi vanta khe to okheni na ezocho.

22. KHYINGROE TSÜKA NA LOROE ENGACHO MOTSÜ
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
E rhontüngro phonghán yaktong echűngo ni ha
Hankfü na la rócho kila
Nshidemo alo etsendém sana joró le rhontüng
Kiya apvü yíkrato yílo sancho ńsanchicho kíla ena
Kiya opo yikrato yílo sancho ńsanchicho kila ena

Yichak jiang

1.	phonghan	: kyon, khyingroe/loroe
2.	yaktong	: otong elüm ntssomo jiang
3.	echüngo	: otong ji oyaki na echüngchochio/tanchochio ji
4.	hankfü	: hanpong na ovon sünga kfüo ji
5.	süngrarüathüng	: hono jiang motsünga na motsünga to shümta kfüo ji, hono kfütsüa kaje
6.	yilo sancho	: oyi nsamo ji
7.	nshidem	: englo otssütso/nshio ji
8.	etsendem	: oli wotathüng ngochen motsünga jonsi mekana otssü nshicho sülo limojü/soko chantao ji kana
9.	nshi	: englongo otssü tsotao/nshitao ji
10.	etsen	: englongo otssü nshitasi sülo oli na okiwoe eyiv yuta tara lia tothüng soko/limonjü tsoyua esantao ji

Khentsa Eroro
E rhontüngro phonghán yaktong echűngo ni ha
– e yinga khyingroe ji na otong yakran echüngo

Hankfü na la rócho kila ena
– enyathüng hono na kfüathüng na rocho

Nshidemo alo etsendém sana joró le rhontüng
– nshi tsodemvü alo etsen tssodem sana

Kiya apvü yíkrato yílo sancho ńsanchicho kíla ena
– apvü a yikrao lona oyi ńsana alo?

Kiya opo yikrato yílo sancho ńsanchicho kila ena
– apo a yikrao lona oyi ńsana alo?

Ntssenina
Nkolo eramoli khyingroe nchyua na loroe tsüka ji elüm mbo jüpona engacho osi eloe ji pvüopang na ha khyingroe ji elüm chokata onte tsolo ji khyingroe ji thüngi vanthokhungcho tolia loroe ji na opüng kochii khyingroe ji ńjancho. Tsüngon motsünga lo loroe ji opo na mbo tsolo ji khi khyingroe ji janthok nrüngi oni vantathokvüka to nchüma okyaki na kfüri khyingroe ji oli otong echüngo sosi onte ochia ńvo na tsolo ji wothokvü nlansüngcho. Khyingroe jina jo omo na ntio nchümri hansi oli mbo socho sana ntsi küma emathatsünga nyazüngi na oha tssoe hansi omoang li otong echüngo ji wocho. Jisüi jo eloe ji opo na mbo tsolo ji ezocho, "Nchüngo khyingroe ji olí otong echüngo soi lika osi mbó nyazüngi na yithaka e na ochia wochev meka ni na ntsan (etsoyu) nshi shiang hansi owo khyingroe ji tsoyuthokhe osi nchüng a na ni zo shiang ńnga tssona mhom meka" to mbo tsolo ji oli lo evo nungkacho. Opo na yitan pia mbo nungkathako ji tsükona loroe ji na opo jancho ekyu lona ntsan (etsoyu) nshi jiang hansi khyingroe otong echüngo soi lio ji yana wocho. Tolia yikra lona nshi engümi yia ha loroe jina khyingroe ji ńjankhok küma hayo küpi (ero/ozhü ono ntav jiang küpi) na khyingroe jina yakran npangphia (otong ntssom lo chungo/mpanga, otong ji mpanga vana) otong echünga emongo ji cheta mongsi etsoyu ńtssothokcho. Kvüthüng eng na jopha jana yicho sana loroe jina ha kvüto ńlyunrüng küma yikra ji valanchi sisi khyingroe ji ezokachicho, "Rhontüng e pvüopo é yikrao jina e na ni ńjancho ka, tokha e na ni ńlümcho ni ńjancho meka, eng na jopha jana mmyuaka otssü nshidem alo etssendem sana kha jeyi esanle" to jankachia jo khyingroe ji na emathatsünga otongi na jeyi ntsan nshi (etsoyu) tsocho. Tole loroe ji opo na mphoa oni cheta vancho saküma kvüthüng shiang hungcho sana emathatsünga, tae ka nchüng a tsolo na mbo lümbüm ejü khyingroe ji ezothaka to okiwoe kholani oyi hono tatsüngi ekvüa nhyakcho to eramoren jiang na motsü rüta rocho.

23. TSÜNGIKI MHENKITONGO RÜLÜM OPONG ZACHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Emüngyanti Rűlüm opong mhénkitong ntüngo ezao
Sese na la tichüyisa
Chüm khyingro táraro ji chánchia tyathok sana
Róto khyingro táraro ji chánchia tyathok sana
Roto loro chánchia táraro ji tyathok sana
Phili loro chánchia táraro ji tyathok sana
Phili khyingro chánchia táraro ji tyathok sana
Chüm khyingro chánchia táraro ji tyathok sana
Chüm loro chánchia táraro ji tyathok sana
Sése na la tichüyile rűlüm opong mhénkitong ntüngo ezao
Kvüi na la hílo (helo) otsüng rümthécho la
Tsűza ojü etzü lona tzűnhyacho alo

Jüjo ezhű eveno na vénnhyacho alo
Jüki ezhű eveno na vénnhyacho alo
Yámo khyingro táraro ji zűzathoksü
Yamo loro táraro ji zűzathoksü
Sése na la tichüyile rűlüm opong mhénki ntüngo ezao

Yichak jiang

1. rülüm : rülum jo otssüng otong montsünga
2. opong : shilo opong to rüo jijo tssüngthi ńthio ji tsacho
3. tichüyisa : enhünga ti chükhe
4. tararo : tara/esüngaro/ejükaro
5. otsüng : thera tsüng, otsüng
6. rümthecho : elongtheo ji, ventheo ji
7. jüjo : jolowoe, meta oküpoe
8. eveno : ezhü na vennhyacho
9. züzathok : chüpochüa nchümo ji/ heto heto to nchümnzüo ji
10. tsüza : zhükfü motsünga mying
11. etzü : ojü tzüo ji
12. chüpochüa : elum junga/olan taro chüpa etssünga

Khentsa Eroro

Emüngyanti Rűlüm opong mhénkitong ntüngo ezao
– emüngyanthao rülüm opong mhenkitong ntüngo ezao (phanthi elio ji)

Sese na la tichüyisa
– kümzaka vani zakto tichüsale

Chüm khyingro táraro ji chánchia kyathok sana
- Chüm khyingro kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Róto khyingro táraro ji chánchia tyathok sana
–Roto khyingroe jiang kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Roto loro chánchia tararo ji tyathok sana
–Roto loroe jiang kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Phili loro chánchia táraro ji tyathok sana
–Phili loroe jiang kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Phili khyingro chánchia táraro ji tyathok sana
–Phili khyingroe jiang kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Chüm khyingro chánchia táraro ji tyathok sana
– kümzaka vani Chüm khyingroe jiang kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Chüm loro chánchia táraro ji tyathok sana
–Chüm loroe kvüri donkachi elio ji zechia/hungi tyathoka

Sése na la tichüyisale rűlüm opong mhénkitong ntüngo ezoa
– tichü na eküm vankhe rülüm tong

Kvü na la shílo otsüng rümthécho la
– kvüto tssocho meta shilo otsüng elongthei rülüm zacho to

Tsűza ojü etsü lona tsűnhyacho alo
– tsüsa ojü tsüathüng tsünhyae yícho alo?

Jüki ezhű eveno na vénnhyacho alo
– jükiwoe ezhü venathüng vennhyae yícho alo?

Jüjo ezhű eveno na venhyacho alo
– jüjowoe ezhü venathüng vennhyae yícho alo?

Yamo khyingro táraro ji zűzathoksi
– oyamo khyingroe ji chüpochüa nchümthoksi

Yamo loro táraro ji zűzathoksi
– oyamo loroe ji chüpochüa nchümthoksi

Sése na la tichüyi sale rűlüm opong mhénki ntüngo ezao.
– enhünga tichü khe rülüm tong

Ntssenina
Motsü shijo nkolo eramoli Tsüngiki yan jilo mhenkitong ntüngo rülüm ntssona zacho, osi meta ekoni na zechiná mhenkitong jijo ńhung tolia rülüm tong jijo hungchicho. Jitsükona onte rü jiang na mhenkitong jijo ńhunga khatolia rülüm tong ji zechitasi phyotacho: “Eehüm! nipo, nipvü, nita, nika kvüri ji hojilo toni lika je” to otong ji zechitasi tyata nungratacho. Kvüthüng rülüm tong ji echüv ovo jiang vücho sana Tsüngiki oyamo eramoe jiang na Rülüm tong ji okheni na “ti chüsale” to denkacho. “Kvüina shilo otsüng rümthei otong shi zacho to. Tsüza jü etsü lona tsünhyai hansi yicho alo? Jüjo ezhü, jüjo ezhü even lona venhyai hansi oyi shilo rümthei bukcho alo? Rülüm tong mhenkitong ntüngo ezao, enhünga tichü sana Chüm khyingro loro, Roto khyingro loro, Phili khyingro loro jiang chanchia tyathok sale” to rülüm tong ji ezocho.

24. HAYILI KHYINGROE JINA MBO LOMYA THÜNGI TSOENGI NZAN EYILOCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Kilo mongsü yóntoni tyavá (rümphia) chungole
Yonton loro mhomo ji húngi vasi
Ena joro érasho yén tola mo
Ena joro ératssü tsén tola mo
Ntonsü na échülia nte na la tikyále rhontüng
Echüa to tssóti nna kíyá opo
Ete ralan chánchia tyáthokvü kila ena
Kiya apvü ete tapvű ekyima tyáthokvü kila ena
Tsoyiloyi ámong rhüphia tyáthokvü kila ena
Nte na la tikyá le rhontüng

Yichak jiang

1. ralo : orü phano wo ji
2. rahan : orü phano woathüng ohán
3. rasho : orü phano woathüng züki/soko
4. ntosü : kvütolyu sana/ntangsüna to
5. ralan : orü phan lan (olan)
6. pijeni : potsojeni/jeniden
7. tapvü : oki tapvü
8. ekyima : ojo khikai liko ji zorüa tsethechio ji

Khentsa Eroro

Kilo mongsü yóntoni kyavá chungole
– oki mongsi yankho omhawoe chüngole

Yonton loro mhomo ji húngi vasi
– yankho omhawoe loroe mhom hungi va (hakai vacho).

Ena joro érasho yén tola mo
- ena joro ralo soko yeni to ezole mocho

Ena joro ératssü tsén tola mo
– ena joro ralo ewov otssü tseni to ezole mocho

Ntonsi na échülia nte na la tikyále rhontüng
– kvütolyu sana a chülia nte na jo titya khe

Echüa to tssóti nna kíya opó
– kvütolyu sana ni rhontüng chüa tssona

Ete ralan chánchia tyáthokvü kila ena
– ralan (ralo wolan) chanchia (lilan/olan/ralo lan chanchia, zechia) opo tyathokvü ka

Kiya apvü ete tapvű ekyima tyáthokvü kila ena
– apvü ji tapvü ekyimphia tyathokvü ka

Tsoyiloyi ámong rhüphia tyáthokvü kila ena
– a tsoloyilo jiang among rhüphia thyathokvü ka

Nte na la tikyá le rhontüng
- ni na jo a tsükona ti tya khe/ a ti tyayikhe, ti nungra khe

Ntssenina

Nkolo eramoli eboe nchyua na loroe engae vasi oni jo ńvantahan khatolia eboe jina eloe ji khi vantathakcho ejoe na mbo nzanchithok hungcho. Tsüngon motsünga lo mbo na orü phano evov tssoa vanathüng mbo tsolanyulan jiang topvü eloe ji khi vantathakcho esüa mbo methakithok hungcho. Mbo na loroe ji rhontüng oro rahan a nsüngri le, oro rasho a yeni le to ezoa ha loroe jina wonkhyua mbo tümkazüka ephani na oro mbo ńzanchio jitsükona eloe ji thüngi lüm ńtssoa toka ena orü phano wosi kvütolyu sana orü na echüa salia rhontüng nina jo a ti tyayikhe - *yichaki na nina jo ti nungrakhe* - ntonsüna to a chülia apo ji a ralan chanchea tyathokvü ka, a jeni jiang a ralan chanchia tyathokvü

ka, tapvü ekyima apvü tyathokvü ka, among ji rhüphia a tsoloyilo jiang tyathokvüka nina jo a tsükona nungra tikyale to eboe jina eloe ji thüngi lüm ńtssov ezocho.

25. NRIO NA NSÜNGBENI TO TSA LOROE NZANCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Eboe:
Yankho loro Nsűngbenio
Nsümo jo nti etsso zümó na tya vonchicho la nio?

Eloe:
E na lonthipvüi kilato kiya opo na
Kilo chüngtüng rárüle to ékhoncho na tyácho küma

Eboe:
Nte na jito tssómo nna
E na la lantssá wororo küma ena
Rohoni opon tssóleto ha
Rantsü otssü yántsa ntamo kilato
E esü ji tirhüphi to ní khonchona tyácho küma
Yonjo morang yántsa ntamo kilato
Esü ji tirüphi to ní khonchona tyácho küma

Yichak jiang

1. lonthipvüi : wopan lo eloe ngaro nchyua tae
2. okilo chüngtüng : okiwoe elhilan jiang mhona zeta
3. tirüphi : ti phanphia/meta jiang lo ti rhüphia
4. khonchona : püngono-rünyuo ji/ tao ji
5. chüngtüng : chüngchünga/rarünga/tüngochia

Khentsa Eroro
Eboe:
Yankho loro Nsűngbenio
-yankho loroe Nsüngbenio

Nsümo jo nti etsso zümó na kya vonchicho la nio
-nsümo ntio tssocho zümo jitvü ji tyacho la?

Eloe:
E na lonthipvüi kilato kiya opo na
-e yó oki jilo lonthi kilato to apo na

Kilo chüngtüng rárüle to ékhancho na tyácho küma
-oki rarünga vale to mak khomo ji tyacho ka

Eboe:
Nte na jito tssomó nna
-ni na jito mphoa vana/ntsa ji e ńzola

E na la lantssá wororo küma ena
-e na lantssa woro küma (yichaki na topvü zokhamo ji/ntsikhamo ji)

Rhoni opon tssóle to ha
-ranpenranri tssothimorile to ha

Rantssü otssü yántsa ntamo kilato
-otssü na e yantsale to ha

Esü ji tirüphi to ní khonchona tyácho küma
-mbo (eboe) ti phanphia to ni zocho lona tya ka

Yonjo morang yántsa ntamo kilato
-orang na e yantsae lato, (yichaki na orang ńlii lato)

Esü ji tirüphi to ní khoncho na tyácho küma
-mbo ti phanphia to ni zocho lona tyacho ka

Ntssenina
Nkolo eramoli Nrio to tsa khyingroe tsüka vancho osi mbó ranpen ranrü orae yantso yanyu jo tssothimori licho khatolia yonjo motssen, otssü open jo tajonijoa ńlicho (yichaki na khyingroe Nrio jo yántsae tssocho). Tsüngon motsünga lo Nrio na mbo yankho lo Loroe Nsüngbeni to tsa lomyaka vancho osi oni jo vantav tae lyui vancho osi Nsüngbeni jo lonthi tssocho. Tolia Nrio na mmyui motsünga lo Nsüngbeni ntokvü kilato nchüma kishí na rhüa chüngole mbo loroe Nsüngbeni jo opo na mako ji na tya vana zothechicho. Jitsükona Nrio na yingto kishí na engathechia vanle opo na Nrio thüngi mbo ńvanthokvü mak khona vancho. Nsüngbeni ji opo na heto ezocho, “Nrio jo ranpen ranrü, orai yantso yanyu jo elüm tssothimori licho tssolia mbó yántsae ka, otssü orang ńli ka ni sü ti rüphile” to ezoa Nrio na zothechio ji tsükona mbo na yingto oki yisi ojyua enyathüng to jo Nrio na ntio thüngti lilan samto to nhyaktssüka nhyaki lilani na Nsüngbeni chaki oni ji motsü rüta lilani etüngta yita vancho. Tole Niro na Nsüngbeni engacho, “Nino nsümo jo ntio lyui zümoto tya vonchila?” to enga le Nsüngbeni na jo Nrio ji mpho jina “Apo na nino lonthipvüi ka oki lo rarünga vana to a mak khomo ji tsükona tyacho ka” to ezocho. Tokhatolia Nrio na jo topvü ntsio jina Nsüngbeni ji ezolancho, “Nrio jo ranpen ranrü, orai yantso yanyu jo tssothi moria khatolia yántsae küma mbo thüngi ni vanthokvü meka” to ni mak khomo jina nino zümo to tya vonchichoka to ezocho motsü rüta rocho.

26. LÜMDENSHAN MOTSÜ

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Phili opén Lűmdenshan sénoro
Kvüina la tóntüng orü ntao yánche khi
Eng chiro lámoe na evon erango mmhomo ji váni lato
Ena hoji tsáe ní zethok la ni ńzeche to ena phyo
Eng chirolámoe evon erango mmhom ji váni lato
Ena hoji tsáe ni zethok la ni ńzeche to ena phyo
Jükiwoe evón erango mmhomo ji váni lato
Ena hoji tsáe khi ní zethok la ni ńzeche to ena phyo
Jüjo evón erango mhomo ji váni lato
Ena hoji tsáe khi ní zethok la ni ńzeche to ena phyo
Moya tssüpong tssénka ena ní sa lona rünga mónga kha
Ejo lepok tssénka ena ní sa lona rünga mónga kha
Khoro rhücho tssénka ena ni sa lona rünga mónga kha
Kvüi vosi tóntüng orű ntao yánche khi
Moya tssüpong etsüa to ní etsüa sana eyo

Yichak jiang

1. ntao : ńmhomo ji
2. senoro : ńtsanrüko jiang
3. evonrango : ratssen
4. ni sa : ni osai/sapüng

Khentsa Eroro

Phili opén Lűmdenshan sénoro
-yutalo lanlyui Lümdenshan senoro

Kvüina la tóntüng ori ntao yánche khe
-ntio kvüto tssocho ori ntao ntokcho la?

Eng chiro lámoe na evon erango mhomo váni lato
-eng chirolamoe ratssen mhom vana to phyotao jina

Ena hoji tsáe ni zethok tola ni ńzechi to ena phyo
-hoji tsae ni tanüngthoklia ni ńtanüngche

Eng rhelámoe evon erango mhom ji váni lato
-eng erhelamoe ratssen mhom vana to phyotao jina

Ena hoji tsáe ni zethoklia ni ńzechi to ena phyo,
-hoji tsae ni tanüngthoklia ni ńtanüngche

Jükiwoe evónrango mhomo ji váni la to
-eng jükiwoe ratssen mhom vana to phyotao jina

Ena ho ji tsáe ni zethok la ni ńzechi to ena phyo,
-hoji tsae ni tanüngthoklia ni ńtanüngche

Jüjo evón erango mhomo ji váni lato
-jüjowoe ratssen mhom vana to phyotao jina

Ena hoji tsáe khi ní zethok la ni ńzeche to ena phyo
-hoji tsae ni tanüngthoklia ni ńtanüngche

Moya tssüpong tssénka ena nisa lona (ni osai/sapüng) rünga mónga kha
-ni osa lona khokthei tssüro khi otssen tssoa monga kha

Ejo lepok tssénka ena nisa lona rünga mónga kha
- ni osa lona khokthei ejo-lepok khi otssen tssoa monga kha

Khoro rhücho tssénka ena ni sa lona rünga mónga kha
- ni osa lona khokthei khoro khi otssen tssoa monga kha

Kvüi vosi tóntüng orű ntao yánche khe
-ntio lo wosi ori/ezüp ntao ntokchola

Moya tssüpong etsüa to ní etsüa sana eyo
-tssüro vonton era sanga to ni sangaka je

Ntssenina

Nkolo eramoli jo elhilan tsüphov lo ńrhowothüng oso shíthetacho, osi oso ji enyathüng elhi lo ńwothüng owo sofüí (oso ofüina) na shí oki hansi yiv. Oso ji hana yiathüng oki omi ńmhe na lia tssona oso ji tara mphyikchoe omí thechiv tolia omi methaka tssona oso ji mphyikchoe nli (nni) lo tssyukae mpakphisi sothepheni vasi elhi lo wocho. Jijo tsóphoden (tsodemo ji, roti ji mbo na tsodencho ka, - oyan ji tssonphocho to phyo jiang onte yijak motsunga) la to phyocho osi hoto ńtssona tsüngrham na érümala to phyotacho.

Tsüngiki yan lo Lümdenshan to tsa eboi nchyua vancho osi mbó kvüri khita echüngren motsünga lo Kyong tona Chüm to yuta yuta lo lanlyui mhonta nsüng eran nchyua tssocho. Tsüngon motsünga lo mbo na oli ponjomvü ora zelo wov to oso shíthecho, tolia mbo na oso ji oki hansi oyí omí ha ńthechi elani oso ji ha ńpakphi to na sothepheni thechi vasi oli eta lo wocho. Tole orae na tsüngrham ntoki oni ji rota rota si mbo na ńkhyov tsüngrham jina mbo na zoa ovón tssoa okhe epvü motsünga ji tsatsükka (tsak to ovon tssoa/ tsatsüka olong lo evüpkacho) mbo meyanicho. Jitsükona mbo ji ńkanphichev ora küpi tssüthei engena (ora küpi tssüthe rüa/ovon tssoa vamo ji) vancho. Mmyua yiaha mbo ji oki woe ńkholancho. Jitsükona wopan osi oyamo na emhokelümta orae mbo yanta wocho. Tole elüm mbo tsaphita yanta mbo ji echü eküm ńkhotav engena vanthako jina mbo yanta ero jiang jo mbo von ji zoe tsüngo-mhori tsaeta ekhentacho. Tole okhai jo mbo ji yanchei sotasi oyí oyani na tanüngtacho khatolia mbo ji ńtanüngcheo ji tsükona eloe ji na okhen na nsükacho, “Lümdenshan, kvülo wosi ezüp hetvü ntokcho la? Ratssen mhom topvü tsae ni tanüngthoklia ni ńtanüngche la, ni osa lona khothei otssen tssoa monga kha, kvülowosi ezüp hetvü ntoki tssüro vonton-era to ni sangtsüki sithaka.”

27. ELOE TSÜKA NA EBOE ZERÜPA ŃVANICHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Mhénkitong chénthe lo lorórovüo
Müngsüng osü nipoti na shénthicho alo?
Eshong tivü nipoti na penchómo nna
Süngro rümpüm nipoti na pénchomo nna
Yana loyi ní pono ji tsén sana ti
Yan olóng nganga to
Tara ro ji ni ngángthokvü kila ena

Yichak jiang

1. chenthe : oküpoe/lintsüi/ntüngi, küprolo, mbo kiküprolo/ mhenitong küpo
2. shenthicho : shilo ephyo jijo osű tüko ji
3. penchomo : hamo ji/pemo ji
4. yana loyi : loroe/eloe
5. tsen : soa vamo ji
6. müngsüng osü : osü mpensü (müngsang osü to ha tsala)

Khentsa Eroro

Mhénkitong chénthe lo lorórovüo,
-Oyani mhenkitong küpo/ntüngo loroeyo

Müngsüng osü nipoti na shénthicho alo?
-osü jo nipoti na tükthicho/shenthicho ke?

Eshong tivü nipoti na penchómo nna
-eshong tivü jo nipoti na hancho ke/eloe jo nipoti ke?

Süngro rümpüm nipoti na penchómo nna
-süngro rümpüm jo nipoti na hancho ke/eloe jo nipoti ke?

Yana loyi ní pono ji tsén sanati
-eloe echümpo soa vansi

Yan olóng nganga to
-oyan longi olong ntongi elio jiang esüa

Tara ro ji ni ngángthokvü kila ena
-esüngaro lorana ni vanthokvü la ena

Ntssenina

Eramoli khyingroe nchyua na mhenkitong nthüngi evan loroe tsüka elüm jüpona owo soa vam engacho, tolia eramoreni jo tssüro shanthai (ekhyoi) osi orü lüngthathakcho kyon jiang ji elüm opvü tssothoktao ji tsükona eloe jina eboe ji zerüpa “eyio tssüro shanthai, orü lüngthai ntüngo mekná kyon oshaori tvü ntüngo jo ńvana ka” to eboe ji ezocho. Jitsükona eboe jina elüm ńtssohungvü “osi osü jo

nipoti na shenthicho (tükthicho) ani, eshong tivü nipoti na hancho ani, süngro rümpüm nipoti na hancho ani, ena yana loyi echümpo soa vani sisi yanlongi long esüa esüngaro ni ngangthokvü kha ena" (*yichaki na eloe nipoti meka ena eloe echümpo soa vani tara ni loranthokvü ka)* to eboe ji na eloe ji okheni na nsükacho eramorena denta rocho.

28. EBOE JI ORÜ NA CHÜCHO OKIWOE ŃKHOLANCHO

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Rhüjüng hanpong Hángye tsünga pyava chüngocho ńjóroa le
Ena toká ntosüto Phili khyingro tssűdeno jüjüchona chüngo zele
Phili khyingro tssűdeno ha ńjüi la
Ntosüto Róto khyingro tssűdeno jüjüchona chüngo zela
Róto khyingro tssűdeno ha ńjüi la
Ntosüto Mhéjung khyingro tssűdeno jüjüchona chüngo zela
Mhéjung khyingro tssűdeno tssüyi chetheta vánilato
Eng na jópha janathüng
Rhüjüng emhi cholong phéi khi
Mhéjung khyingro ńlolanchia jorótacho kila ena

Yichak jiang

1. ńjoroa : ńyio ji/ ńkholamo ji
2. tssüdeno : oden jilo/kholok jilo

Khentsa Eroro

Rhüjüng hanpong Hangye tsünga pyava chungocho ńjóroa le
-tsorapvü ji Hangye tsünga/tonga chungosi kholani okiwoe ńyilamo

Ena toká ntosüto Phili khyingro tssűdeno jüjüchona chungo zele
-toka ena Phili khyingroroedeno mbo jüjüchona chungo zele

Phili khyingro tssűdeno ha ńjüe la
-Phili khyingrorodeno ha mbo ńjücho sala

Ntosüto Róto khyingro tssűdeno jüjüchona chungo zela
- toka ena Roto khyingroroedeno mbo jüjüchona chungo zele

Róto khyingro tssűdeno ha ńjüe la
- Roto khyingrorodeno ha mbo ńjücho sala

Ntosüto Mhejung khyingro tssüdeno jüjüchona to chungo zela
- toka ena Mhejung khyingroroedeno mbo jüjüchona chungo zele

Mhéjung khyingro tssűdeno tssüyi chetheta vánila ena
- Mhejung khyingroeden na lüngthai sithaka je

Eng na jópha janathüng
-mmyuathüng

Rhüjüng emhi cholong phéi khe
-oki jilo rhüjüng emhi mhom phei ekhicho to, wopan jilo kyon mhom e lüngthayithaka

Mhéjung khyingro nlolanchia (locho, paid) jorótacho kila ena
-Mhejung khyingroe jiang ji mbo rhontüng na lolanchia jeyitacho. Yichaki na Mhejung khyingroe jiang echü jina lotasi jeyichoka

Ntssenina
Nkolo eramoli kvüri khitathüng Chüm tona Kyon to yuta lo lanlyuí tssoa eván kyon tsüka na Hangye (zhükfü) tsünga Chüm metai orü phano wocho, tolia mbo ji orü na chüi okiwoe kholani ńyisio ji tsükona mbo eüng jina emhoka, 'Arapvü ocho jo rhüjüng hanpong to Hangye tsünga chüngo le okiwoe kholani ńyiv sika orü na chücho alo?" to phyoa, "ntosüto Phili khyingroedeno jüjücho ato? Ntosüto Roto khyingroedeno jüjücho ato? Ntosüto Mhejung khyingroedeno jüjücho alo," to nkonjan meta jiang lo orapvü ji yana wocho, tolia okhao to mbo na Mhejung khyingroroe jiang kholok lo chüngo zele Mhejung khyingroeden na mbo ji lüngthaei süphita hungo jina eloe ji na nungra okhen denkacho.

29. PHYALYU ŃMHONA HA RALO WOCHO ORÜ NA CHÜCHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa

Phyalyu na lán khana shanrhüm pénküma
Hanjü lo rákata shanrhüm pénküma
Ntosüto échüa to tssóti nna
Hatsa chii kiya opó engathokvülo ena
Ntonsüto échüa to tssoti nna
Hatsa chii tsoyiloyi engathokvülo ena
Ntonsüto échüa to tssoti nna
Hatsa chii kiya apvü engathokvülo ena
Ntonsüto échüa to tssoti nna
Hatsa chii ete ki erü elongvü süngthethokvűlo ena

Yichak jiang
1. phyalyu : mhatong zeo ji
2. shanrhüm : lüngthao ji/tatsüngo ji
3. hatsa : ovon tsso ji/nzako ji
4. rata : rakata, reflect

Khentsa Eroro
Phyalyu na olán khana shanrhüm pénküma
-phyalyu zele ńmhom hungcho, tolia hetothüng mmhao ha tssoa ka

Hanjü lo rákata shanrhüm pénküma
-hono ejü lo rakiv rakata ńmhom hungcho, tolia hetothüng mmhao ha tssoa ka

Ntosüto échüa to tssóti nna
-ntosüto orü na echüi okiwoe ńyia tssona

Hatsa chii kiya opó engathokvü la ena (yivon pichei/pichia)
-ovon/nzakchei apvü engathokvüka

Ntonsüto échüa to tssoti nna
-ntosüto orü na echüi okiwoe ńyia tssona

Hatsa chii tsoyiloyi engathokvü la ena
-ovon/nzakchei tsoyiloyi engathokvüka

Ntonsüto échüa to tssoti nna
-ntosüto orü na échüi okiwoe ńyia tssona

Hatsa chii kiya apvü engathokvü la ena
-ovon/nzakchei apvü engathokvüka

Ntonsüto echüa to tsoti nna
--ntosüto orü na echüi okiwoe ńyia tssona

Hatsa chii ete ki erü elongvü süngthethokvűlo ena
-ovon tssochei (ovon tssochecho) eki (oki) tapvü lona lia zojanthokvüka ena

Ntssenina
Eramoli eboe nchyua na ralo wov kilato nyazünga phyalyu zecho, tolia phalyu ji na olan mbo khania phyalyu ńmhom hungcho, elani hono ejü jilo ha rakiv sűngkata (jenpvüro esüa enyom sikata/sűngcho, kako jilo emyom sűngcho) phyalyu ńmhon to mbo hungthokcho. Jitsükona mbo tsoengi jina jo ti woa to mbo khancho. Tolia mbo na mbobo ji phyoa, “kvüthüng sana jo heto tssolia hetothüng mmhao tssoa ka, heto phyalyu ńmhom éjü lia hetothüng orü khyokhoka” to phyoa okhen dena khochicho. “Tolia ntosüto orü na échüa to tssona ovon/nzakchei kiya apo, apvü, tsoloyilo jiang engathokvüka ena, ena nzak/ovon tssochei oki tapvüi na la zojanthokvüka,” to phyoa ralo woaka to jo orü na mbo chüisicho to eramoren na okheni na denta rocho.

30. EBOE JI NA MBO ELOE CHÜTHAKO JI HUNGKATA NUNGRACHO
Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Khentsa
Rhontüng chüsi yánjoe límongo rhovo to le
Vüngi hanpóngo jina lítssa lona süngrarüa kfüa móngale
Ena jiha é rhontüngro vóntssó esü
Yotsü opóngo jina lítssa lona süngrarüa kfüa móngale
Ena jiha é rhontüngro vontssó esü to
Vüngi ni ha éng na píkfü jantia kila, esen lani yíle vüngi hanpóngo ena
Yotsü ni ha éng na jópha jana kila ena, tai kfüsü ése lani yíle vüngi hanpongo ni ha
Nto nzyu chírocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta nzyu chiro lo?
Nto choro chirocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta chirócho sale
Ntio tsüngon chirocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta tsüngon chirocho sale ena
Rhontüng ni ha yílo sancho yilan táro ji sanbéntáv ka
Sese na la phántia

Yichak jiang

1. süngrarüa : ovon mhom sünga motsünga lona motsünga to rota kfüo ji
2. vontsso : ovon mhona demo ji
3. esen lani : khophi lani
4. yilo sancho : oyi jantao ji
5. sanbentavü : oyi thyutao ji

Khentsa Eroro

Rhontüng chüsi yánjoe límongo rhovo to le
-tsoengi ji chüsi apoti yanjoe limongo jowole

Vüngi hanpóngo jina litssa lona süngrarüa kfüa móngale
-vüngi hanpong ji litssae na sünga ovon tssoa mongaka lo

Ena jiha é rhontüngro vóntssó esü
-a na hoji engasi a eloe ji vontsso to hungkata yika lo

Yotsü opóngo jina litssa lona süngrarüa kfüa móngale
- yotsü opong jina litssae na sünga ovon tssoa mongaka lo

Ena jiha é rhontüngro vontssó esü to
-a na hoji engasi a eloe ji vontsso to hungkata yika lo

Vüngi ni ha éng na píkfü jantia kila, esen lani yile vüngi hanpóngo ena
-vüngi (Tsoengi) hapongo éyingthatsüngka esen lani/ kholani yilan le

Yotsü niha éng na jópha jana kila ena, tai kfüsü esen lani yíle vüngi hanpóngo ni ha
-yotsü (Tsoengi) hapongo éyingthatsüngka esen lani/ kholani yilan le

Ntio nzyu chírocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta nzyu chiro lo?
-ntio nzyu tssov ato to ena vanle, énpoe pyonta nzyu saka nzyu shijo

Ntio choro chírocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta chirocho sale
-ntio choro tssov ato to ena vanle, énpoe pyonta choro chirocho saka

Ntio tsüngon chirocho to ena vanle, rhontüng eni pyónta tsüngon chirocho sale ena
- ntio tsüngon tssov ato to ena vanle, énpoe pyonta tsüngon chirocho saka

Rhontüng ni ha yílo sancho yilan táro ji sánbentáv ka, sese na la phántia
-tsoengi ni ha kholani a thüngi yile, thyutasanta nzo eküm vanlantav ka

Ntssenina

Eramoli poni vancho oni otsoeoro jiang jo oki tssokhana yisisi, ompoi tae elüm nzana müngyanta eküm choworheyi tssota vancho. Tole tsüngon motsünga lo jo eloe ji chüi sicho, eboe jina elüm nungra mboti eküm choworheyi tssoa vanathüng ji, nchukalo jo mbo na limongo wocho, tole mbo na oli za vanathüng ji litssae na vüngi osi yotsü jiang na merimeyang na kfüta mongcho. Mbo na vontsso niro mhom jiang engasi mbo eloe ji hungkata, “e rhontüng von to tssoka lo” to phyoa “Ehüm! Rhotüng ni ha kholani eküm yilanalo, ni rhotüng ji eyingthakhüngka” to phyolancho. Mbo ji nungrashako ji tsükona mbo na nzyu, tsüngon osi choro jiang mpito tssaka nchümcho, ntio tsüngon, nzyu, choroto to vanle enpoe pyonta nzyu, choro, tsüngon saka to phyoa, tsoengi mhom elani nzo eküm choworheyi tssotavka kholani eküm vanlana to okheni na dencho.

31. ONYENI MOTSÜ

Khentsae: Chonbemo Kikon, GB. Tsüngiki

Eramoli echungreni opo tsüka na eloe onyeni vancho, onyeni ji nongothüng jo elümto mmyanta yícho tolia kvüthüng lorochecho sana eloeroro eramo jijo eboe ejüelii thüngi yanpicho, osi nongho jijo eboe yántsae thüngi yanphicho. Tole eloe eramo jijo ngraro ńvancho osi nongho jijo ngaro vancho hoji tsükona ota jina oka ji yikra nungrathokvü kilato otssü nshi ńhan na limongo oka ji sosi wocho. Kvüthüng mmyu olilo evoe eyi etüngcho sana ota jina oka ji nungrathokvü kilato okhen heto dencho.

Ota
"Ena kvüthüngti kvüthüngti oki jani zükhi tajo khokav ato" to okheni na dencho.

Oka
Tole oka jina "Ena kvüthüngti kvüthüngti oki jani kiya penro ejümkavto" to okheni na dencho.

Ota
Tole ota jina oka thüngi tyasü ezocho: "Aká a na otssü oson epying motsünga ni pika ni ngaro motsünga a pia na?" to ezocho.

Oka
Oka jina, "Ata a yó khangtsüngi áchülia ngaro jo yeni ńtsola" to ezoa jo ota jina tyacho.

Yichak jiang:

1. otssü nshi : otssü, etssoyu oli hansi englo tsotao ji
2. khokav : yuo ji, soko yuv kalo.

Ntssenina
Eramoli onyeni vancho. Nongo ekümo jo oni ji elüm nzanta thenhyata vancho osi elhilan tssolia oni jokyim tssoe tssota vancho. Tolia kvüthüng oni ji yanpiwo etüngi oniata yanpiwoe yicho sana oká jijo tssütsa yantsae thüngi yanpichukchicho tolia otsoe oro erenpena mmhacho osi ota jijo vansayilan mmhom thüngi vani ńzüp na eküm vancho khatolia otsoeoro ńlicho.

Ota na oká ji elüm ńzekhoka osi elüm zerüpa nchuka tsüngono jo tssü nshi ńhani na oli socho tolia oni ji oli zata mongsi eng na jopha jana mmyuale ota jina oká ji ńmathathokvü kila to nchüma "eehaa! kvüthüngti oyi oki jani lümtsa-lümria züki chani pensi vamto" to okheni na denkachicho (ntiotssole nkolo eramoreni jo soko ji tia epying elii jiang na pvülyua hungi yucho osi tssütsayantsae na jo soko tia hungi ńyucho). Oká na kvüthüng hoji zocho sana ota ji okheni na janlancho, "Eeh! kvüthüngti oyí oki jani shawo to kiya penro ejümkav ato" to phyocho. Tole oká yi jina ota chungi lümbüm lo evüngkata nungracho. "Paa a na jo aka yikvüa zerüpa kato tssole eehüm! A yó mmha ńli sayia" to mbobo ntsi oká ji ezocho, "Aka a na tssüson epying ni pivka nzansi ni ngaro motsünga a pia" to jonjicho. Tole oka na "E yó yantsa na khangtsüngi échülia ngaro jo yeni ńtso kana" to ota ji ezoa jo ota jo nungratsüngi sicho to eramoren na motsü shiang rülonta rocho.

Shompo Chonbemo Kikon jo Tsüngiki yamo osi Gaonbura (GB) tssoa vanala. Mbo ha Lotha eramoren khen-oyi osi jüli jiang elümoto mmhona ntsia. Enhünga jo Wokha Towni vanala.

Nyanthüng Stephen Ezung jo Campus Ekhümkho, Longsa, lo Catechist ji. Mbó Pastoral Training Center, Imphal, lona Diploma Catechist Training ji thakcho. Osi Sacred Heart Theological College, Shillong, na Integrated Training for Laity and Religious ji khicho. Mbó Lotha jüli osi okhen-oyi tsükona elümoto elhi tssoala.

Fr. Abraham Lotha jo Catholic pvüti osi enhünga jo Lotha Academy Kipvülen ji tssoala. Mbo na kako eramo jiang yolo ejoma jo *History of Naga Anthropology*, *The Raging Mithun*, *The Hornbill Spirit*. Mbo na Erenchoe Midan (Chief Editor) tssoa *Lotha Yishüp (Lotha Dictionary)* ji chiyithokcho, osi mbo na na nzanchia *Anglo-Lotha Dictionary* ji ha chiyithokcho. Mbo ha Lotha *Motsüran Ekhvürhyucho (Anthology of Lotha Prose)* tona *Chungiyi: Eramoren Khentsa (Lotha Naga Poetry of the Forefathers)* to kako eni jiang Erenchoeden nchyua tssocho.